

מאמר מערכת

הוי גולזה למקום תורה

שנינו בגמרא בשבת דף קמ"ז ע"ב: אמר רבי חלבו, חמרא דפרוגייתא [יין של מקום בשם פרוגייתא] ומיא דדיומסת [שם נהר] קיפחו עשרת השבטים מישראל [שהיו בעלי הנאה וכו'] ולא עסקו בתורה. רש"י. רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם [לנהר והעיר ההם], אימשיך בתרייהו, איעקר תלמודיה. כי הדר אתא, קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא החדש הזה לכם, אמר, החרש היה לבם. בעו רבנן רחמי עליה, והדר תלמודיה. והיינו דתנן, רבי נהוראי אומר, הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבא אחריך. שחברייך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען. תנא, לא רבי נהוראי שמו, אלא רבי נחמיה שמו, ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו, ולמה נקרא שמו רבי נהוראי - שמנהיר עיני חכמים בהלכה.

זכותב מהרש"א שם: "ונפל טעות זה בפיו לפי עניינו, שנעשה ליבו לב אבן וחרש מלהבין, אחרי אשר היה לבו כמעין המתגבר בחבורו לחכמים".

זחרשב"ץ בפירושו לאבות שם על המשנה הנ"ל [פ"ד משנה יט], מוסיף בזה עוד: וכן במדרש קהלת [פרשה ז] אמרו, שאמרה לו אשתו מי צריך למי? אמר לה, הם צריכין לי. אמרה לו, חמת ועכברים, מי דרכו לילך, העכברים אל החמת או החמת אל העכברים? שמע לה, ולא הלך וישב לו עד ששכח תלמודו. לאחר זמן באו אצלו, שאלו אותו, פת חטין או פת שעורים מי טב לאוכלה בלפתן? ולא היה יודע להשיבן בלפתן. רבי אלעזר ורבי יוסי אומרים שני תבשילין לפותין זה בזה, ע"כ שם. ובאבות דרבי נתן אמרו, שאעפ"י שרבן יוחנן בן זכאי היה אומר על רבי אלעזר בן ערך שהוא מכריע את כל חכמי ישראל, לא נתגדל שמו בתורה כחבריו, לפי שהוא הלך לעיר שמימיה יפים והם הלכו ליבנה.

רזאים כאן הכוחות שיש באדם, יש מציאות של אדם גדול מאוד "מנהיר עיני חכמים בהלכה". ומצד שני אם עוזב את עסק התורה, ונמשך אחר הנאות העוה"ז, גם פסוק פשוט ובספר פתוח, ח"ו קוראים לא נכון. לא קל לחשוב איזה צער איום ונורא יש לאדם שמנהיר עיני חכמים בהלכה, כשאחר זמן שנמשך אחר ההנאות וכו', חוזר ורואה עד היכן נעקר תלמודו ממנו.

אבל חז"ל כתבו הדברים כדי ללמדנו מה גדול כח החברים, חברת החכמים כה חשובה עד שבחברתם יכול אדם להיות מעיין המתגבר, מנהיר עיני חכמים בהלכה. וח"ו עזיבת חברת החכמים, לחברת בעלי ההנאה וכו', כה משפיעה, עד שאפשר לטעות בקריאת פסוק פשוט. רבי אלעזר בן ערך עצמו, המנהיר עיני חכמים בהלכה, אחר שחזר תלמודו אמר זאת: "הוי גולה למקום תורה, כו' שחבריך יקיימוה בידך". וא"כ אין ספק שזוהי התרופה הטובה ביותר.

ואם בדור ההוא כך, בדורינו על אחת כמה וכמה, דור שהאפשריות להמשך אחר העוה"ז הם לא רק בכל פינה וזויות, אלא בראש חוצות, ולא צריך נהר רחוק, או עיר אחרת, אלא הכל בפתח הבית. על אחת כמה וכמה נחוץ הוא לכו"א להיות במקום תורה וחברת החכמים. יעזרינו ה' שנזכה להכנס לחג מתן התורה הקדושה, בקבלת עול התורה ובדיבוק חברים.

ובהזדמנות זו נבקש מציבור הקוראים כבוד הרבנים שליט"א, לכתוב ולשלוח לנו תגובות והערות על הנכתב בחוברת, וכן לשלוח לנו מאמרי הלכה בנושא זרעים לפרסום בחוברות, להגדיל תורה ולהאדיר.

גליון 54 עוסק:

- א. מידע הלכתי: בעיית תולעים בזתים. וחששות ערלה בשוק. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.
- ב. תיקונים ושפוצים באבני הכותל המערבי. מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ג. המשך פרק ז' מספר תולעת שני כ"י. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.
- ד. לקט שכחה ופאה שעשאן גורן. העורך.
- ה. מאמר מקצועי: טיפול ומניעת התרבות חרקים במזון. אקטואלי במיוחד לענות הקיץ הבעל"ט. יו"ר המכון הרב שניאור ז'. רווח שליט"א.
- ו. מדור תגובות: מנודה בת ז' קנים. שליחות בהפרשת תרו"מ. פילון. הרב דוב לנדא.

ביקרא דאורייתא

זבנכת חג

המערכת

מידע הלכתי

רימות זבוב הזית בזיתים, וחששות ערלה בפירות הקיץ

רימות זבוב הזית בזיתים – תמונות ראה בגב החוברת

בשנה החולפת עקב מיעוט פירות מחקלאי ארץ ישראל, נעשה ייבוא מאסיבי ממדינות מצרים וירדן של זיתים לתעשיית השימורים. וחלק גדול מאד מהתוצרת המשווקת כיום בקופסאות הזיתים היא מתוצרת ייבוא מהמדינות הנז'.

לאחרונה התבצעו בדיקות בשימורי זיתים מחברות שונות ומרובות, ונמצאו זיתים רבים שנגועים ברימה של זבוב הזית. ראוי להדגיש כי על פי רוב מקום העקיצה של הזבוב בזית ניתן להבחנה ע"י כתם ע"ג הפרי [אמנם יתכנו כתמים שאינם אלא פגע טבעי, או אף עקיצה עקרה של הזבוב, אך ללא הטלה לתוך הזית]. פעמים שרואים חור בזית המסמן את יציאת הבוגר מן הזית לאחר השלמת התפתחותו, ובתוך הזית נותרים הנשלים של הרימה. ופעמים שהרימה בשלימותה מתה ונותרת בתוך הזית. בחברות מסוימות ראינו שהנגיעות היא גבוהה מאד ומעבר למיעוט המצוי באופן ודאי, ועל כן יש חובת בדיקה של הזיתים לפני אכילתם, ולכן באם רואים אחד מן הסימנים המחשידים יש לבדוק בדיקה פנימית כל זית לפני אכילתו. הנגיעות נמצאה הן בזיתים גדולים, הן בשחורים והן בירוקים. ההתייחסות היא לזיתים שלמים. אולם זיתים חתוכים לטבעות, יש מקום להתיר ללא בדיקה.

חששות ערלה בפירות הקיץ:

שנת התשס"ד שהיא שנה שלישית מהשמיטה, היא שנת ההנבה הראשונה והמאסיבית של כל הנטיעות החדשות והרבות שניטעו מייד לאחר חלוף שנת השמיטה תשס"א. ומן נתוני הנטיעות החדשים כפי שהוצגו ע"י המשרדים הממונים, מתברר שיש נטיעות רבות של עצי הנשירים השונים וכרמי מאכל שונים, וכמו"כ ניטעו נטיעות רבות של עצים סובטרופיים, ובשנה זו שהיא השלישית מזמן הנטיעה כל הנטיעות הנ"ל מניבים פירות ערלה רבים.

ראוי לציין שבמינים שונים חששות הערלה הגיעו לאחוזים המתקרבים לחמישים אחוזי ערלה ואף יש שעברו את החמישים אחוזים. ומלבד כל זה ראוי להזכיר שכיום רוב התוצרת המאושרת מגיעה לשווקים הכשרים ומוחתמת שם, כך שאותם שווקים פתוחים שהתוצרת לא מסומנת ככשר, יש חשש גבוה ביותר שהפירות הם ערלה ממש.

לכן יש להקפיד ולרכוש פירות רק מחנויות העומדות תחת פיקוח כשרותי מוסמך, לענין ערלה, וקשה מאד להסתמך על היתרים בשנה זו.

בברכה

שניאור ז. רווח

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

תיקונים ושיפוצים באבני הכותל המערבי

בעה"ת"ש. עולש. בששי בשבת שלשה עשר יום לסיון התשס"ג.

כבוד ידידי וחביבי, ליש ולביא,
ידיד בן ידיד הרה"ג שמואל רבינוביץ שליט"א
רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים.
החיים השלום וברכות לעד.

בדבר שאלתו שאלת חכם בענין שריד מקדשנו הכותל המערבי, שלא זזה ממנו שכינת עוזנו מעולם, אשר יש צורך דחוף לחזק בדק אבניו בשורות מסוימות, שמהם נופלים כפעם בפעם חתיכות אבן, שמלבד פגם האבנים והפסדם, יש גם סכנה למתפללים הבאים לשפוך שיחם ומר רוחם, ולהדבק בשכינת עוזנו. ושואל כדת מה לעשות וכמפורט במכתבו, וכן צירף את תשובתו הרמת'ה של הגאון רבי מנשה הקטן שליט"א שהשיב לכב' ע"ז, וכן מה שהשיבו הגר"א נבנצל שליט"א.

זאעפ"י שאיני ראוי ולא כדאי, מ"מ תורה היא וללמוד אני צריך, ולא אוכל להפטר מן האחריות אחר אשר מאת ה' היתה זאת להטיל עלי עול המשרה ועשו שאינו זוכה כזוכה. וה' א-ל-הים יעזור לי.

אות א. הנה הרמב"ם ז"ל בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"ח) כתב, כשבונים ההיכל והעזרה בונים באבנים גדולות, ואם לא מצאו אבנים בונים בלבנים, ואין מפצלים את אבני הבנין בהר הבית, אלא מפצלין ומסתתין אותן מבחוץ ואח"כ מכניסים אותן לבנין, שנאמר אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית, ואומר ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. עכ"ל. ובהלכה ט' (שם) כתב, ואין בונים בו עץ בולט כלל, אלא או באבנים או בלבנים וסיד, ואין עושים אכסדראות של עץ בכל העזרה, אלא של אבנים או לבנים. עכ"ל.

וצריכים אנו לברר דעת הרמב"ם ז"ל בשני איסורים אלו, איסור פיצול האבנים וסיתותם, ואיסור בניה בעץ, אם הם אסורים רק בהיכל ובעזרות לבד, או שאיסורם נוהג בכל הר הבית.

זחנה מדברי הראב"ד ז"ל בהשגתו להלכה ט' שם, נראה שהבין בדעת הרמב"ם ז"ל שאוסר בכל הר הבית. ואשר על כן הקשה עליו מלשכת כהן גדול שהיתה של עץ, וכן הקשה משמחת בית השואבה, שהיו מקיפים כל העזרה בגזוזטרא. וכל זה הוא מחוץ לעזרה. וש"מ דפשיטא ליה שדעת הרמב"ם ז"ל לאסור בכל הר הבית. והוא ז"ל במסקנתו חלק על זה, וכתב דלא אסרה תורה כל עץ אלא אצל מזבח ה', והוא עזרת כהנים משער ניקנור ולפנים, אבל בעזרת נשים ובהר הבית מותר. עכ"ל.

זאולם הראב"ד ז"ל גופיה בהלכות ע"ז (פ"ו ה"י) נראה שחזר בו מסברתו, וסובר שגם בכל הר הבית אסור להקים אכסדרא של עץ. דהרמב"ם ז"ל שם (ה"ט) כתב הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה, בין אילן סרק וכו', אעפ"י שעשהו לנוי למזבח ויופי לו, הרי זה לוקה, שנא' לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וגו', מפני שהיה זה דרך עובדי כוכבים נוטעים אילנות בצד מזבח שלהם כדי שיתקבצו שם העם. ובהלכה י' שם, כתב אסור לעשות אכסדראות של עץ כדרך שעושין בחצרות, אעפ"י שהוא בנין ולא עץ נטוע, הרחקה יתרה היא, שנאמר כל עץ, וכו'. וכתב הראב"ד ז"ל שם, א"א לשכת העץ בית היתה, בימה שעושין למלך בשעת הקהל לשעתה היתה, וכן גזוזטרא שהקיפו בעזרת נשים בשמחת בית השואבה לשעתה היתה. עכ"ל.

זמצא דבהלכות ע"ז שינה הראב"ד ז"ל את טעמו, וכל הקושיות שהקשה בהלכות בית הבחירה מישב אותם כאן אחת לאחת. וכבר העיר בזה מרן ז"ל בכסף משנה בשתי המקומות. וכן ראיתי בספרו של הרב יוסף קאפח ז"ל על דברי הראב"ד ז"ל בהלכות ע"ז שם, שכתב שדבריו סותרים למ"ש הוא עצמו בהלכות בית הבחירה. דממה שכתב בהלכות ע"ז עולה שיש איסור בכל הר הבית, ולא התירו בשמחת בית השואבה ושאר ראיות הנ"ל, אלא משום שזה היה לשעתה בלבד, אבל בקביעות אסור בכל הר הבית.

זכתב כן גם משם מרכבת המשנה (להגר"ש אב"ד חעלמא), דסברת הראב"ד ז"ל הפוכה וסותר דברי עצמו בפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ט. ע"ש. ואינו איתי כעת (שאני מחוסר ספרים כאן). אך ממרוצת הדברים נראה דס"ל עיקר כמ"ש הראב"ד ז"ל בהלכות בית הבחירה, דהאיסור הוא רק משער ניקנור ולפנים. שהביא דברי הגמ' דתמיד (ספ"ק), ששאלו ומי הוּו אכסדראות בעזרה, והא תניא ר"א בן יעקב אומר מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה, ת"ל לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך, הכי קאמר לא תטע וכו' א"ר חסדא באכסדראות של בנין. ופרש"י ז"ל שם, ומי הוּו אכסדראות, השתא קא סלקא דעתך אכסדראות של עץ היו, ולכך פריך וכו'. אר"ח באכסדראות של בנין, עמודים של אבן היו בעזרה סביב חומת העזרה, ועל העמודים נתונים כמין

תקראות. עכ"ל. ושם מדובר בעזרה ממש, דבמשנה שם (כ"ח ע"א) תנן נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה ונכנסו הכהנים אחריו ושתי אבוקות בידם נחלקו לשתי כיתות אלו מהלכין באכסדרה דרך מזרח, ואלו מהלכין באכסדרה דרך מערב. וכו'. וע"ז שאלו בגמ' ומי איכא וכו', וש"מ שכל האיסור הוא רק בעזרה ולא בכל הר הבית, וכדברי הראב"ד ז"ל בהלכות בית הבחירה (וע"ז קאמר הרב מרכבת המשנה, וסברת הראב"ד ז"ל הפוכה).

עו"כ במרכבת המשנה שם, להוכיח כן מהרמב"ם ז"ל גופיה בהל' בית הבחירה (פ"ה ה"ט), שכתב עזרת נשים היתה מוקפת גזוזטרא וכו', ומשמע שתמיד היתה מוקפת, ולא רק לפי שעה. [וצ"ל דלמד מזה שהאיסור הוא רק בעזרה, דאם גם בהר הבית אסור איך הקיפו עזרת נשים בגזוזטרא של עץ, בדרך קבע, אלא ודאי שבהר הבית אין איסור בזה].

עו"כ שם, והא דתנן (פ' החליל) ומתקנין שם תיקון גדול, ובגמרא אמרו שהקיפוה גזוזטרא ותיקנו שהנשים למעלה, הנה הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה כתב, שהתיקון הוא שהנשים יהיו למעלה בכל שנה, ולא שעשו גזוזטרא בכל שנה. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפ' המשנה (סוכה פ"ה מ"ב), תיקון גדול ר"ל גדול התועלת, והוא כי העם היו מתקנים מקום לאנשים ומקום לנשים, ומקום הנשים למעלה ממקום האנשים, שלא יסתכלו האנשים בנשים, וכשאציר העזרה בכללה במקומה יתבאר לך עזרת הנשים וזולתה מן המקומות. עכ"ל. ונראה דמרכה"מ למד מכך שלא הזכיר הר"מ ענין גזוזטרא בביאורו לתיקון הגדול, רק העמיד התיקון על הפרדה בלבד, מזה למד שאין ענין הגזוזטרא כלול בזה, שהיו הגזוזטראות קבועות סביב העזרה, וכמו שדקדק קודם מלשון הרמב"ם ז"ל בהלכות בית הבחירה (פ"ה ה"ט), [ובזה נחה הערת הגר"י קאפח שם].

עו"כ מרכבת המשנה (מובא שם), דרבינו מפרש מ"ש רב חסדא (בספ"ק דתמיד הנז'), באכסדראות של בנין, ר"ל של אבנים, וכמ"ש המפרש שם. וכ"כ בתו"ט. עו"כ וס"ל לרבינו דדוקא בנין קבוע המחובר לקרקע כבית או אכסדרה קבועה, הוא דמרבינן מכל עץ, דדומה קצת לנטיעה, ובזה ניחא בימה דהקהל שאינה מחוברת, וכמ"ש בפ"ג דחגיגה. וע"ש עוד מזה, לחזק דבריו. ובסוף דבריו כתב דמ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' בית הבחירה (פ"ד הי"ג), שתי כלונסאות של ארז, צ"ל שלא היו מחוברים בבנין, ול"ק מלשכת העץ, דאין הכרח שהיתה של עץ. ועיין תו"ט במדות פ"ה. עכ"ד.

ואחר המחילה רבה מהדר"ג של הרב מרכבת המשנה ע"ה, קשה לפרש כן שהכלונסאות לא מחוברות בבנין, דר"ל שהן לא דומות לחיבור של בית ואכסדרה קבועה, והרי הרמב"ם ז"ל שם כתב וז"ל, ובפתחה של עליה היו שתי

כלונסאות של ארז שבהן עולין לגגה של עליה. עכ"ל. וקשה לומר שלא היה קבוע בבנין והיו עולים בו בקביעות לגג, ואולי שיש להם שליבות בין שני הארזים ועשויים כסולם גדול נייד. או שמא היה עומד מחוץ לקדש וכדעת הראב"ד ז"ל (בהל' בית הבחירה פ"א ה"ט) דלא נאסר בכל זה אלא משער ניקנור ולפנים (וכן הסיק בכסף משנה בדעת הרמב"ם ז"ל וכדלהלן) ולק"מ.

[וגם אם הוא משער ניקנור ולפנים לא קשה, דאיסור זה הוא מדרבנן, לשי' הרמב"ם ז"ל, וכמ"ש מרן ז"ל בכסף משנה (הל' ע"ז פ"ו ה"ט), שהרמב"ם ז"ל דקדק מהספרי שכתב רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושין אכסדרה בעזרה ובהר הבית וכו', ולא אמר מנין שעובר בלא תעשה, שמע מינה דלא לקי אלא על הנטיעה ולא על אכסדרה, ואיסורו מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא (וכמ"ש הרמב"ם ז"ל שם ה"י, אסור לעשות אכסדראות של עץ וכו' הרחקה יתירה היא שנאמר כל עץ). וע"ש בכס"מ שכתב עוד, דמשמע מדברי ר"א בן יעקב דרק בעזרה אסור, אבל מחוץ לעזרה שרי בכל הר הבית, ופסק הרמב"ם ז"ל כראב"י דמשנתו קב ונקי. עכ"ד. וגם רבים מהמפרשים ס"ל דרק בנוטע אסור מה"ת, ולא בבונה אכסדרה וכדומה. וא"כ י"ל אפי' אם שני הכלונסאות של ארז עומדים במקום הקדש, ואפי' אם הם קבועים בבנין, כיון שאינם בולטים ועשויים לשמוש כסולם לעלות ולרדת בו, ולא לנוי ויופי וכו', לא אסרו בה, שכל איסור זה מלבד נטיעה ממש, הוא דרבנן, ובכה"ג לא אסרו. ועיין עוד בכסף משנה (הל' בית הבחירה פ"א ה"ט), שדן בהשגת הראב"ד שם, וכתב, ותמיהא לי הא דתנן במדות (פ"ג מ"ח) וכלונסאות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ושמא י"ל שלא קבועים ממש בבנין קאמר, אלא קבועים בעלמא בלא בנין. עכ"ל. והוא חיזוק לדברי הרב מרכה"מ הנ"ל].

אות ב. והגאון אגרות משה ז"ל בחי"ד (ח"ד סימן ס"ג) כתב דמשמע מהרמב"ם ז"ל שגם העזרות שבהר הבית נכללין בדין זה. והביא דברי הראב"ד ז"ל בהל' בית הבחירה (פ"א ה"ט) שלמד כן בדעת הרמב"ם ז"ל וכנ"ל. ושגם הראב"ד ז"ל גופיה בהלכות ע"ז (פ"ו ה"י) סובר כן דבכל הר הבית אסור.

זחנזח מרן ז"ל בכסף משנה בהלכות בית הבחירה (פ"א ה"ט) דן בהשגת הראב"ד ז"ל וביישוב ראיותיו, ובסוף דבריו שם כתב, וז"ל, ולדעת רבינו יש לתרץ דכל העזרה דקאמר, היינו משער ניקנור ולפנים, כדברי הראב"ד ז"ל. עכ"ל.

זחגאון אגרו"מ הביא דברי מרן ז"ל וכתב עליו, וז"ל ובהלכות ע"ז ברור לו כל כך שלשון בכל העזרה שכתב הרמב"ם שם באיסור נוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בהלכה ט', שהוא דוקא בעזרה ולא בהר הבית, עד שהקשה עליו מספרי שאוסר גם בהר הבית. אך ממה שכתב הרמב"ם ז"ל בהל' בית הבחירה (פ"א ה"ט) גבי אבני היכל ועזרות, שכתב הרמב"ם לשון רבים - עזרות, ודאי

שגם להכסף משנה הוי גם הר הבית בכלל, דרך ביחד עם הר הבית איכא עוד עזרות שהוא לשון רבים, דהגם דבעזרה ממש משער ניקנור ולפנים, היו עזרת ישראל ועזרת כהנים, לא היו מחולקים בכותל ביניהם, ולא היו נקראים בלשון רבים לגבי האבנים שמציאותם הוא רק בכותל אחד המשמש לשתייהן. עכ"ל.

ואחר המח"ר מהדר"ג לא זכיתי להבין למה זה ברור לו שגם הכסף משנה יודה בזה, ולא הביא שום ראיה לדבריו, רק דקדוק הלשון שכתב עזרות לשון רבים, ואין מזה שום הכרח כלל, דעזרות כולל עזרת ישראל ועזרת כהנים (ולגבי עזרת נשים אם נוהגת בזה, עיין אבן האזל, וציינוהו בספר המפתח). ואע"ג דאין כותל מפריד ביניהם, מ"מ חלוקים הם בשמות נפרדים, וגם מקומותיהם ידועים הם, ועיין בפ"ו מהל' בית הבחירה ה"א וה"ב וה"ג, שכתב, המקדש כולו לא היה במישור אלא במעלה ההר, כשאדם נכנס משער מזרחי של הר הבית מהלך עד סוף החיל בשוה, ועולה מן החיל לעזרת הנשים בשתיים עשרה מעלות, רום כל מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה. ומהלך כל עזרת נשים בשוה, ועולה ממנה לעזרת ישראל שהיא תחלת העזרה, בחמש עשרה מעלות וכו', ומהלך כל עזרת ישראל בשוה, ועולה ממנה לעזרת כהנים במעלה גבוהה אמה ועליה דוכן יש בו שלש מעלות רום כל מעלה חצי אמה וכו'. עכ"ל. והרי יש כאן חלוקה ברורה וניכרת מאד ע"י המעלות שעולים ויורדים בם בין עזרה לעזרה, וגם ידועות ומפורסמות כל אחת בשמה הברור לה, שמבדילה מחברתה, ובודאי שייך בהם לשון רבים, לומר עזרות. ואין מזה שום ראיה להוכיח שבדין זה נכלל כל הר הבית בכלל העזרות. וגם בפ"א ה"ז כתב, ועושין בתוך העזרה גבולין עד כאן לישראל עד כאן לכהנים. עכ"ל.

ועוד אם יש לחלק בזה בין דין לדין, לא היה לו לרבינו הכסף משנה לשתוק מזה, דכשכתב בהלכה ט', שדעת הרמב"ם ז"ל שאין כל הר הבית בכלל דינים אלו, אלא רק העזרה משער ניקנור ולפנים, היה לו מיד לומר, מלבד הדין דהלכה ט"ו שבזה כלול כל הר הבית, או לפחות להעיר ע"ז במקומו בהלכה ט"ו. ומדשתק מזה לגמרי ש"מ דאין שום חילוק ביניהם.

זאת ועוד, דבהלכה י"ד שם כתב הרמב"ם ז"ל, כל אבן שנפגמה כדי שתחגור בה הציפורן כסכין של שחיטה, הרי זו פסולה לכבש ולמזבח, וכו'. וכן אבני ההיכל והעזרות שלמות היו. עכ"ל. וכתב מרן ז"ל בכסף משנה שם, נראה שלא כתב כן אלא לענין שלא יהיה בהם פגם, וכדכתיב אבן שלימה מסע נבנה, אבל היו מסתתין אותם ומשוין אותם בכלי ברזל מבחוץ ומכניסין אותן כמ"ש לעיל ה"ח. משא"כ באבני מזבח שאסור להניף עליהן ברזל, וכו'. עכ"ל. נמצא דמ"ש כאן הרמב"ם אבנים שלמות, ומ"ש בהלכה ח' שם ואין מפצלין וכו', הכל ענין אחד, ואיך נחלק ביניהם ונאמר דדין הפיצול והסיתות שאסור בהר הבית, וכן דין

שאינן בונים עץ בולט שבהלכה ט' שם, בזה ס"ל למרן ז"ל שדעת הרמב"ם הוא דזה משער ניקנור ולפנים בלבד, אבל הדין דאבנים שלמות שבהלכה י"ד, וכן הדין שאם נפגמו פסולים שבהלכה ט"ו שם, שניהם שייכים בכל הר הבית, משום דבשניהם כתב הרמב"ם ז"ל "עזרות" לשון רבים, וכל זה מכח דקדוק לשון שאינו מוכרח כלל וכלל.

אות ג. עו"כ האגרו"מ ז"ל שם (אות ב'), וגם להכ"מ לשון העזרה שכתב הרמב"ם בהלכה ח', כשבנין ההיכל והעזרה וכו', דהא דאסור לסתתן ולפצלן הוא ודאי גם באבני הר הבית, כדכתיב שם ואין מפצלין את אבני הבנין בהר הבית אלא מפצלין אותן מבחוץ, ואח"כ מכניסין אותן לבנין וכו'. עכ"ל. וגם זה אין מוכרח דקאי על כל הר הבית, דיש מקום לומר שהגם שאסור לסתת האבנים בהר הבית, מ"מ איסור זה שייך רק באבני בנין העזרה וההיכל, ולא באבני הבנין שבהר הבית. ועוד י"ל דבאמת אסור להשמיע קול גרזן וכל כלי ברזל בהר הבית, ואפי' אם מסתתין אבני בנין לבנות בהר הבית, ג"כ בעינן שיפצלו ויסתתו אותן מבחוץ, ועם כל זה אין ראיה שגם הר הבית דינו כעזרות, אלא י"ל דדין זה שאסור לפצל ולסתת אבנים בהר הבית אינו דין באבנים, אלא דין במקום, שבהר הבית אין מפצלין ואין מסתתין אבנים, מפני כבוד המקום. והדיון בזה הוא רק אם אבני ההיכל והעזרות צריכים להיות אבני גזית או כאבני מזבח, ונחלקו בסוטה (מ"ח ע"ב) רבי יהודה אומר אבן שלימה כפשוטו, ורבי נחמיה אומר והלא כבר נאמר מגוררות במגרה, א"כ מה ת"ל לא נשמע בבית בהבנותו, שהיה מתקן מבחוץ ומכניס בפנים, והובא בכסף משנה שם. ע"ש. רואים שהמחלוקת של ר' יהודה ורבי נחמיה היא על האבנים גופם, אבל בענין המקום אין חולק דלכל הדעות אין לסתת כל אבן בהר הבית.

ואם כנים דברים אלו, אין הכי נמי שגם כל אבני הר הבית, וכל אבני בנין אחר נמי אפי' שנבנה מחוץ להר הבית, אין לפצלן ולסתתן בהר הבית כלל, ואין מזה שום ראיה להדינים השייכים לעזרות ולהיכל.

ועפ"ז יונח לנו גם מה שהעיר עוד באגרו"מ שם, להוכיח כשיטתו ממסכת תמיד (כ"ו ע"ב), על מתני' דבית המוקד שהיה מוקף רובדין של אבן שישנו שם זקני בית אב, והיה בחצי של חול, דהיה לו רק קדושת הר הבית, כמ"ש המפרש שם (דף כ"ה ע"ב, ד"ה וזקני), שבית המוקד היה בנוי חלקו בחול, ובחלק זה היו ישנים ולא במקום הקדש, ופירשו בגמרא דרובדין היינו גזרתא דאצטבתא, וס"ד דאחר שבנו אותם חלקו את האבנים כמין אצטבאות, והקשו בגמרא ומי הו מיפלגי אבנים והכתיב והבית בהבנותו אבן שלמה, ותירץ אביי דמתקני ומייתי מעיקרא, וכתב המפרש, שמתקנין אותו בברזל, והוא כר' נחמיה, וכמ"ש המל"מ (פ"א מהל' בית הבחירה ה"ח) שזו כוונת הכ"מ שכתב שהרמב"ם ז"ל פסק כרבי

נחמיה. ולפירוש זה גם אבני הר הבית (אצטבאות שהיו חוץ לעזרה כנ"ל) אסור לתקנם בברזל בהר הבית. עכ"ל.

זלחנ"ל אין שום הכרח מזה, דאמת נכון הדבר שגם אבנים של חול אסור לפצלן ולסתתן בהר הבית, דזה דין מיוחד בקדושת הר הבית, ולא דין באבנים. וכנ"ל.

עוד כתב באגרו"מ שם, דמוכרחים לומר דאין לחלק בין אבני עזרה ובין אבני הר הבית. דבסוטה שם (מ"ח ע"ב) אמר רבי רואה אני דברי ר' יהודה באבני מקדש, ודברי ר' נחמיה (דמתקנין בחוץ) באבני ביתו. תמוה לכאורה וכי שייך דינים על אבני ביתו, כדהקשה במל"מ (שם) וכו', דאין רמז בשום מקום דבאבני ביתו לא יניף ברזל, ואפילו בפנים לכו"ע היו ע"י ברזל, ומכוח זה דחק המל"מ וכו'. ואמאי לא מפרש רבי דגם לר' נחמיה הפסוק הוא על בית ה' וכו', על אבני כותלי הר הבית, וקרא דאבן שלימה הוא על אבני כותלי העזרה, אלא ודאי שאין שום חילוק ביניהם, וכו'. ע"ש.

זלפי מ"ש בעניותי דדין זה דאין לפצל ולסתת אבנים בהר הבית, הוא דין במקום, ומפני קדושת הר הבית, ולא דין באבנים, אתי שפיר דר' נחמיה מפרש באבני ביתו שאין לתקנם בברזל בהר הבית. וצ"ע.

ועל כל פנים אנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל בכסף משנה הנז', שהעלה דלדעת הרמב"ם ז"ל אין איסור לבנות עץ, ואין האבנים הפגומות נפסלים אלא באבני ההיכל והעזרות בלבד, אבל שאר בנינים של חול, אפילו שהם עומדים בהר הבית לא חלים עליהם דינים אלו. ולגבי סיתות ופיצול אבנים אפשר שאסור לעשות כן בהר הבית, אפי' כשזה לבנין של חול וכנ"ל.

זאשו"ר באגרו"מ (ח"ו"ד ח"ד סי' ס"ה) שבסוף התשובה כתב שהכסף משנה דחק גם בהרמב"ם דכל העזרה שכתב היינו משער ניקנור ולפנים דוקא, ושכ"כ גם בהל' ע"ז וכנ"ל. וכתב שם וז"ל, ולע"ד היה נראה לומר דהאיסור דאורייתא הוא דוקא בעזרה, משער ניקנור ולפנים, אבל מדרבנן אסור בכל הר הבית. וע"כ בהל' ע"ז דמיירי בבנין של עץ, דס"ל שהוא דרבנן שאינו נטוע, ע"כ שם (פ"ו ה"י) כתב אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש, שהוא גם הר הבית, ובנוטע, שהוא דאורייתא, כתב אצל מזבח ה' או בכל העזרה וכו', כאן לא כתב מקדש, אלא רק אצל המזבח או בכל העזרה דוקא. וכתב האגרו"מ שגם הראב"ד סובר כן, וע"כ שם בהל' ע"ז כתב שהבימה והגזוזטרא היו רק לשעתן, ובפ"א מבית הבחירה דמיירי באיסור תורה, ומשמע מדבריו שגם בהר הבית אסור, ע"כ לא תירץ שזה לשעתה היה, דגם בשביל שעה לא היו מתירין איסור תורה, וע"כ הוצרך הראב"ד לומר דהוא רק משער ניקנור ולפנים. וסמך בהל' בית הבחירה עמ"ש בהל' ע"ז דאיסור דרבנן שייך להתיר לשעתה. עכתד"ק.

ואחר המחילה רבה קשה מאד לחלק כן בין הל' בית הבחירה להל' ע"ז, וגם כל המפרשים שכתבו שהראב"ד חזר בו, לא ס"ל חילוק זה כלל, ואין לו אחיזה בלשונות הרמב"ם. וגם החילוקים שמחלק ומדקדק האגרו"מ בין לשון העזרה ובין לשון עזרות, ולשון מקדש, במחילת הדר"ג קשה לקבל דקדוקים אלה. אלא העיקר כמו שפירש מרן ז"ל בכסף משנה.

אות ד. וראיתי בשו"ת היכל יצחק להגרי"א הרצוג ז"ל (חאר"ח ס' י"ח), שדן אם מותר לפועלים יהודים לעמוד על הכותל (כשמתקנים או שאר מלאכות הנצרכות) וכתב, דהכותל הוא חומת הר הבית, ומ"ש בפסחים (פ"ה ע"ב) דעובי החומה כלפנים, הוא אפילו בחומת ירושלים, וכ"ש בחומת העזרה והר הבית, ומ"ש גגין ועליות לא נתקדשו, אינו מספיק בשביל להתיר, די"ל דזה רק בגגין ועליות המכסים על הכתלים, אבל כותל י"ל דנתקדש כולו, דהנדבך העליון הוא עצם מהכותל (ר"ל דאין שייך לקרא לו בשם גג, כי גג הוא לא מעצם הכותל ממש. הכותב) ועוד דחסרים איזה נדבכים מלמעלה, והנדבך העליון דהיום היו עליו עוד נדבכים נוספים.

ושו"כ שכבר ידוע שהשר הצדיק ר"מ מונטיפיורי ז"ל הוסיף הנדבכים העליונים, ואין בהם קדושה, שנעשו מכספו של יחיד, ובזה"ז שאין מקדש, לא מסתבר שתחול קדושת חומת הר הבית ע"י נדבת יחיד. ואעפ"י שאם הקדש בזה"ז לבדק הבית, חלה עליו קדושת בדק הבית, מ"מ קדושת מקדש לא חלה. ועוד שבודאי לא כיון השר ז"ל להחיל עליהם קדושת המקדש, שהרי ידע שעתיד להבנות מחדש, ועל כן הנדבכים העליונים הם חול ודומים לגגים שלא נתקדשו, ואפשר להקל.

ושוב דחה לזה דשאני גג שלא נתבטל לגבי הכתלים, דחשובים בפני עצמם, משא"כ נדבכים שמתבטלים לכותל, ונמצא שהעומד עליהם כעומד על גוף הכותל ממש. ועי"ש שהביא מחולין (פ"ג ע"ב) שאין כסוי הדם נוהג במוקדשין, דבעינן עפר גם מלמטה, ואם יתן עפר ע"ג המזבח ויבטלנו הו"ל מוסיף על הבנין, וכן בעירובין (ק"ד) דבוזקין מלח ע"ג הכבש שלא יחליקו, ואמרו אי בטליה קא מוסיף על הבנין. ולכאורה גם בנדבכין הנוספים י"ל דחוצצים הם ומותר לעמוד עליהם, וכתב לדחות את זה יע"ש.

ועוד הוסיף (באות ג') דיש להחמיר בזה לשי' הראב"ד ז"ל, דרק מה שהיה בנוי כבר כשנתקדשה העזרה הוא שלא נתקדשו גגין ועליות, אבל מה שבונים אח"כ באויר העזרה הכל קדש, דאינו יכול להפקיע מקדושתה ע"י בנינו. וה"ה באויר הר הבית, ועוד חיישינן שיטה רוב גופו כלפי פנים. ועו"כ (אות ד') דאפילו אם הנדבכים העליונים חוצצים, כשעומד על העליונים ממילא נשען על כל הנדבכים אפי' שלא נוגע בהם.

זשׁו"כ די"ל דלתיקון שרי כמ"ש (בפסחים ס"ו) שהיו תוחבים הסכין בין קרני הגדי של פסח, שלצורך הקרבן שרי, וכתב לדחות דבכותל אינו תיקון גמור שהכותל בחורבנו ועתיד ליבנות בב"א, ואולי גם זה חשוב תיקון שלא זזה ממנו שכינה (מ"ר שה"ש ב', ט'), וגם בשממותם הם קדושים, כמ"ש במגילה (כ"ח). וא"כ מותר לצורך תיקון, דנכנסים לתקן. ואם אין טהורים נכנסים גם טמאים (עירובין ק"ה). ולא אמרינן שאם אין ישראל יכנסו גויים. ואפשר שהתיקון בכלל בנין בית המקדש, וא"א לבנותו ע"י גויים, שאין מקיימים מצות הבנין, דאין שליחות לגוי. והעיר לשיטת המחנ"א דפועל שאני, וכתב דדעתו בזה מפוקפקת מאד. ואכ"מ [ועיין מ"ש בזה בעניותי בתשובה, והיא נדפסה בכרם שלמה חלק א' תרו"מ סי' ב' אות כ'. ע"ש].

עו"כ דלא שייך בזה מ"ש בערכין (ה' ע"ב) על הפסוק דלא להם ולנו לבנות וגו'. דזה רק שלא יהיה להם זכות מנדבתם, אבל בעושים מלאכה בשכר זה לא שייך.

עו"כ (באות ה') דספק אם התירו טומאה בכה"ג, שגם אחר התיקון זה לא יהיה מקדש, דאפשר דהתירו התיקון ע"י טמאים רק בהיותו בבנינו. והגם דלהראב"ד ז"ל (הל' בית הבחירה פ"ו הי"ד) הנכנס עתה לעזרה אין בו כרת, קשה לצרפו נגד דעת הרמב"ם ורוה"פ, ובפרט שגם להראב"ד ז"ל אפשר שיש בו איסור תורה. ומ"ש שגם בשממותם הם קדושים, אפשר שזה רק שלא ינהגו בהם קלות ראש, אבל לא כדי להתיר שיכנסו שם בטומאה. ועוד שיצטרכו להעלות מהר הבית בסולם לכותל. וסיים דאין להתיר אלא בפועלים גוים, שאעפ"י שטבול יום מותר ליכנס להר הבית חיישינן שלא ישגחו בזה. עכ"ד.

העול"ה מדברי הגר"א הרצוג ז"ל הוא דפשיטא ליה דהכותל הוא חומת הר הבית, ויש מקום להתיר לפועלים לעמוד על הכותל שיש צד לומר שהאבנים העליונות שאין בהם קדושה, חוצצין בין רגלי הפועלים ובין גופו של כותל, אלא שחושש להתיר דמספק"ל אולי אותם אבנים בטלים שם ולא חוצצין.

זלענ"ד יש מקום לדון להקל בזה שיש כמה וכמה ספקות להקל, הראשון הוא ספק זה דאפשר דהנדבכין העליונים שאינן קדושים בקדושת המקדש חוצצין בין זה ובין גופו של כותל, ועוד דיש מקום לומר שראש הכותל יש לו דין של גגין שאינן קדושים, ומה שכתב דלהראב"ד הא אין קדושה בגגין, הוא רק במה שהיה בנוי כשנתקדשה העזרה וכנ"ל, הנה הכותל היה בנוי כבר אז, ויש מקום לומר שעל שפתו לא חלה קדושה. וגם שלצורך התיקון יש מקום להקל, ומ"ש הוא ז"ל, דהואיל והמקדש חרב לא חשיב תיקון גמור, אין זה מוכרח דכתב כן מסברא, ויש מקום לומר דסו"ס מה שנשאר בידינו נשמור עליו ככל האפשר, וגם שיש מקום לומר דאדרבא בזה שאיננו בבנינו אפשר שאין עליו קדושת מקדש כמו בהיותו עומד על תילו, ואפשר שבזה יותר קל להתיר לטמאים לעסוק

בבנינו. ומכוח כל הספקות הללו שהוא ז"ל עצמו נסתפק בהם, היה מקום להתיר לפועלים יהודים שיתקנו את אבני הכותל.

אות ז. אלא שראיתי באגרות משה הנ"ל (שם אות ד') שכתב, ואע"פ שהכותל הוא החומה של העזרה, אסור לישיב ולישן שם. ואעפ"י שבפסחים (פ"ו ע"א) אוקמו להא דתנן עובי החומה כלפנים, דהוא דוקא בבר שורא, ופרש"י ז"ל חומה קטנה לפנים מהחומה הגדולה, שהיא נמוכה ושוה לקרקע העזרה שקרקע העזרה הולך וגבוה ועולה במעלות. ולפ"ז היה מקום להתיר לישיב על הכותל, שהוא גבוה מקרקע העזרה ועוביו לא נתקדש. אלא שהרמב"ם ז"ל כתב בארבע מקומות בסתם, עובי החומה כלפנים, ולא הזכיר שזה דוקא כשהגג שוה לקרקע העזרה.

זאע"ג שהכסף משנה בהלכות בית הבחירה (פ"ו ה"ט), דחק לומר דאע"ג דהרמב"ם ז"ל סתם שעובי החומה כלפנים בענין אכילת קדשים וכן גבי טומאה, מ"מ ס"ל דזה רק בגג ששוה לקרקע, וסמך על מ"ש שם, דגגי לשכות אינם קדושים אלא כששויין לקרקע העזרה, וה"ה לחלונות ועובי החומה. אך בפ"ב מהל' מעשר שני ה"ז, נשאר הכ"מ בקושיא על סתימת לשונו של הרמב"ם, דשם לא הזכיר להא דגגי לשכות, וגם בהל' מעשה הקרבנות (פ"י ה"ה) א"א לתרץ כהנ"ל דלא נזכר שם דין דגגי הלשכות וכו'. עכ"ד האגרו"מ.

זבאמת בהלכות בית הבחירה (פ"ו ה"ט) הקשה מרן ז"ל בכסף משנה על הרמב"ם למה לא פירש להדיא דחלונות ועובי החומה אינם כלפנים אלא כששויים לקרקע העזרה, וכמו שהשיג עליו הראב"ד ז"ל שם. וכתב דיש לדחוק ולומר שהרמב"ם ז"ל סמך על מ"ש שם (ה"ז) גבי לשכות שגגיהם קדש רק אם היו שויים לקרקע העזרה, וממילא נלמד לחלונות ועובי החומה. עכ"ל.

זמז שהעיר הגאון אגרו"מ ז"ל מהלכות מע"ש ומהלכות מעשה הקרבנות וכו"ל. יש מקום לומר דסמך על מה שפירש בהל' בית הבחירה הנ"ל, דלשכות גגיהם קדושים רק אם הם שויים לקרקע, וע"כ לא פירש דבריו שם בחלונות ועובי החומה, וה"ה לשאר מקומות, דילמד סתום מן המפורש, וגם מרן הכס"מ ז"ל אחר שנתקשה בהל' מע"ש, חזר ויישבה בהלכות בית הבחירה.

זראיתי כעת בספר הליקוטים על הרמב"ם ז"ל הל' מע"ש שם שכתבו בשם הרב מים חיים, שכתב ע"ד הכסף משנה שם, וז"ל, עיין מ"ש הכסף משנה דלמה השמיט ההוא דבר שורא, ועיין מ"ש בפ"ז מהלכות בית הבחירה. עכ"ל. וכן מסתבר דאחר שגילה דעתו בלשכות דבעינן גגים השויים לקרקע דוקא ה"ה והוא הטעם לכל המקומות שסתם דבריו דצריך לפרש כן. דטעם אחד לכולם.

ועוד דמרון בכסף משנה בהלכות קרבן פסח (ריש פ"ט) ג"כ פירש כהנ"ל והזכירו האגרו"מ שם, ומה שהעיר ע"ז באגרו"מ שם, יש מקום לישוב ועוד חזון למועד אי"ה ב"ה.

אות ו. עוד כתב באגרו"מ שם (ריש אות ד') שהכותל המערבי הוא החומה של העזרה, וע"כ אסור לישוב עליו. וכן כתב (בריש אות ה') וז"ל, עכ"פ מאחר שעובי החומה נתקדש בקדושת העזרה להרמב"ם ז"ל, נמצא שגם בכותל העזרה היה אסור למיזגא עליה, גם אם היה נבנה בחול, מצד קדושת המקום. עו"כ שם (ריש אות י"א) שיש לפסוק להלכה שגם באבני הר הבית יש מעילה, וכ"ש בכותל המערבי "שנקרא כותל המקדש" וכו', ונמצא שבכותל המערבי שהשאייר לנו השי"ת מבית המקדש. כמפורש במדרש רבה (פ' נשא פרשה י"א פיסקא ב') הנה זה עומד אחר כותלנו, זה כותל המערבי של ביהמ"ק שאינו חרב לעולם, שהשכינה במערב. ובשיר השירים רבה (פ"ב פיסקא ט' אות ד') נאמר שנשבע הקב"ה שאינו חרב לעולם. וכן במדרש איכה (פ"א פיסקא ל"א) כתוב, דגזרו מן שמיא שלא יחרב לעולם שהשכינה במערב. אלא שלא הוזכר שם דקאי על הכותל, אלא פילי מערבאה. אבל ודאי שהוא על הכותל המערבי הנז' בפרשת נשא. ובשמות רבה (פ"ב פיסקא ב') אמרו דלעולם אין השכינה זזה מכותל המערבי, אלא שלא הוזכר שהוא ביהמ"ק אבל הוא בודאי כן וכנ"ל, ויגלה המפורש על הסתום. וע"ש.

ומכל האמור בדב"ק ז"ל עולה דס"ל שהכותל הוא חומת העזרה והוא מבית המקדש ממש, ולא ידעתי מנא ליה הפשיטות הזאת, והדבר תלוי במחלוקת וכדלהלן, ולפחות היה לו לפרש שהוא מכריע כדעה זו שהכותל הוא חומת העזרה, שנראית לו סברא זו עיקר. ואולם בסיום דבריו (שם אות ח') כתב בזה"ל, הגם שהוא הכותל של הר הבית ג"כ הוא בכלל המקדש, והוי הקדש ומועלין בו. עכ"ל. ואפשר דהדבר מסופק בידו אם הוא חומת העזרה, או חומת הר הבית.

ופשוט דיש נ"מ גדולה אם הוא חומת העזרה, שאז יש לו דין כמו העזרה עצמה, דעובי החומה כלפנים, ואם אינו חומת העזרה, אלא חומת הר הבית אזי יש לו דין של הר הבית. והאגרו"מ שהחמיר בכותל, אפשר דטעמו הוא משום דאזיל לשיטתו, דס"ל שהוא חומת העזרה, וכמ"ש בפשיטות, ומ"ש בסוף שהוא כותל של הר הבית, עדיין אני מסופק אם כונתו של הר הבית ממש, או שרצה לומר, של העזרות שבהר הבית.

[ההמשך יבוא בחוברת הבאה בעזה"י]

הרה"ג שניאור ז. ריוח שליט"א
 רב איזורי במועצה איזורית גזר
 ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

פרק ז

חובת בדיקת המזון, הנאמנים על הבדיקה, אם עבר ועיבד את המזון ללא בדיקה

[המשך, מתוך ספר תולעת שני כ"י העומד לראות אור בקרוב]

טו. בדיקה האמורה בפרק זה, לעיתים היא בדיקת העין להבחין שאין חרקים, ולעיתים היא שימוש בשיטה בטוחה להסרת חרקים, כגון השריה בחומרים מסוימים ושטיפות טובות, וכל כיו"ב¹³.

טז. מוצרי מזון החייבים בבדיקה בין אם מן התורה או מדרבנן, יש לבדוק את כל חלקי המזון או את כל הגרגרים או העלים, ואין להסתפק בבדיקת "מדגם" או אפילו רוב המוצר, אלא חובה לבדוק את כל המוצר¹⁴.

יז. סוגי מזון שנגועים בסוג נגיעות מסוים, אך בסוג נגיעות אחר אינו מצוי, וכגון נגיעות פנימית בחומס וכיו"ב, אף שחובה לבדוק את המזון אחד אחד במבט חיצוני [אם אין חור וכיו"ב, או שאין חרקים בין הגרגרים], מכל מקום הגם שיתכן ויש חרקים בתוככי הגרגרים, גם אם הם נראים שלימים, אינו חייב לחצות כל גרגר, אלא אפשר להסתפק במידגם לבדיקת נגיעות פנימית, ורק אם נמצאו שלשה גרגרים נגועים פנימית יש לבדוק את הכל גם בבדיקה פנימית [ועי' לקמן סעיף יט]. כמו כן אם רוצה לבדוק מזון נקי שמא התליע, או שמא הוא

13. לקמן בפרק יא הארכתי צורות ושיטות שונות של בדיקת המזון אם הוא נגוע בחרקים. ולעיתים כאשר הוא משתמש בשיטה בדוקה ובטוחה של הסרת חרקים, אין צורך לבדוק בעין, ולפעמים אין תחליף לבדיקת העין, כגון מציאת רימת זבוב המנהרות, שרק בעין אפשר להבחין בו. ובכל מקום שאמרנו שיש צורך בנאמנות, ובידיעת הבדיקות, הכוונה היא לידע את צורת הבדיקה הנכונה. ואמנם במקום שבבדיקת עין אפשר באופן ודאי לבדוק את המזון, אף אם אינו יודע שיטות אחרות, אך הוא בעל ראות טובה ובודק במתינות, די בזה. [וראה לעיל הערה 11].

14. מקור הדין נתבאר לעיל בתחילת הערה 3.

נלקח ממדינה ששם המוצר נגוע, וכן בעונה שהחרקים יותר מצויים במוצר זה, אפשר להסתפק בבדיקת מידגם, ואם נמצא נגוע, יבדוק את כל המזון. [ושיעור מה נקרא מדגם ראה בהערה]¹⁵.

15. הנה במקום שאין נגיעות אפילו בשיעור של מיעוט המצוי, כבר כתבנו לעיל שאין כלל חובת בדיקה. ואמנם אם רוצים לדעת האם המזון שלפנינו אינו מן הנדירים שכן נגוע, או מן הנדירים שנגוע גם בחרק נוסף מסוים שבדר"כ אינו מצוי, או אם רוצים לבדוק אם שיטת הניקוי שנעשה הועיל או לא, או אם רוצים לבדוק את שיטת הגידול המסוימת שידועה כמונעת כניסת או התרבות החרקים, בוצעה כראוי, בכה"ג אין חובה לבדוק הכל, אלא יש לבדוק דגימה מן המזון, ואם הדגימה הראתה שהמזון נקי, מוכרח שהטיפול הועיל, או שאכן המזון הוא אינו מן הנדירים שנגוע, אך אם הדגימה יצאה נגועה, מוכרח שהמזון הוא נגוע, ואזי יש לבדוק את כולו, כדין המזון הרגיל שהוא נגוע [וכמובן שכל זה מדובר בצורת נקיון או מניעה שכבר הוברר שהם מועילים לנקיות המזון, אולם אם כעת רוצה לנסות בדיקה חדשה, יש לבדוק את כל הכמות, כיון שהוא עדיין בחזקת ודאי נגוע, ופשוט]. וכן כתב בערוך השולחן סי' פד סו"ס סה, שפירות שאין דרכן להתלע, אף שלפרקים נמצא ביניהם קצת מתולעים, בודק מקצתן, ואם לא מצא בהם תולע מסתמא כולם כשרים. עכ"ד. וכעין זה כתב בשו"ת אגרו"מ (ח"ד או"ח סי' צא אות ג), לענין בדיקת הכרוב באמריקה, שכתב שבזמנו הכרוב היה נקי לחלוטין, ולהבדיל מאירופה שהיה נגוע, אלא שמ"מ כתב לעשות בדיקה כיון שאי מצויאת חרקים בכרוב הוא משום טיפול החקלאים, ולכן צריך בדיקה, אך הוסיף וכתב: "מ"מ סגי בזה בבדיקה קטנה, דמאחר דאין שם התולעים בריבוי כהדרך שיש להיות בקרויט (כרוב), הרי חזינן שעשו המעשה שעושין שלא יהיו תולעים ששוב אינו מצוי להיות בהו תולעים וא"צ בדיקה, ובדיקה הקלה שהוא לחתוך באיזה מקומות הקרויט ודאי עושין המלונות המפורסמים בכשרותם ויש לסמוך עליהו". עכ"ד. הרי לנו שיש פעמים שמסתפקין בבדיקת חלק מן המוצר, וכהגדרת הערוה"ש "בודק מקצתן", או כהגדרת האגרו"מ "בדיקה קטנה". אולם שיעור יותר מדויק לא מצינו. והנה במקום שאם יש נגיעות אזי מוכרח למצוא בכל אחד נגיעות, לכאורה די שיבדוק אחד, ואם הוא נקי מוכח שאין נגיעות, או לכל היותר יבדוק שלשה, שבהם הויא חזקה שאם הם נקיים, מוכח שהמזון אינו נגוע כלל. אולם במידה ויתכן שגם אם זה נגוע זה רק מיעוט המצוי או אפילו רוב אך לא הכל, א"כ לכאורה גם אם יקח כמות של שלשה יתכן שהשאר הם נגועים והוא לקח מן המיעוט שהוא נקי. וכן כתב במפורש רבינו החת"ס בתשובה לענין בדיקת הבועות שבדקין של הבהמה, וז"ל: "נידון בועות רבות הנמצאים בדקין דבהמה שכי' ש"ך ס"סי מ"ח דצריכים בדיקה, והחמיר מאוד בשמ"ח ס"סי ל"ז, וכי' פרי"מ שת"ח מיוחד הורה דסגי בבדיקת ג' בועות מהם ושוב מכשירין בלא בדיקת שאר, ומכ"ת כי' שלא קיבל כן מרבו הגאון ר' יהושע ז"ל. לפ"ד יעמוד בקבלתו, כי דברי המקיל אין מקום בראש לסבול, כיון דיש מכה לפנינו שיש לחוש שע"י רתיחת הליחה שבבועה נשרף הבשר שתחתיו ונעשה כבשר שהרופא גרדו, א"כ מה יעידו ג' על השאר, אולי זה המקום לא נשרף". עכ"ל. ומדבריהם ז"ל למדנו שהבדיקה היא כמות שתשקף את הוודאות של הנקיון, ולכן במקום ששלשה פריטים יכולים להוכיח על הכלל, די בזה, אולם במקום שצריך לשקף את כל הכמות, שיעור הבדיקה היא בכמות שתוכיח נקיות

יח. מזון שדרכו להתליע, כגון ירקות עלים או דגי בריכות, או סוגי פירות ועלים שונים וכיו"ב, ונמצאה שיטה טובה ובטוחה להסרת החרקים [כגון גידול ירקות בחממה, ריסוס בבריכות הדגים, ריסוס כימיקלי ע"ג הפירות], ורוצה לבדוק אם אכן נעשה הטיפול היעיל באופן הרצוי, די לעשות זאת בבדיקת מידגם, ואם נמצא נגוע יש לבדוק את כל המזון¹⁶.

כל הכמות, וכגון שיקח כמות קטנה מכל מקום בתוך החפיסה או השקית, ואם הבדיקה מכל המקומות תצא נקיה אזי יש להניח שהמוצר נקי. וראה עוד לקמן בהערה הבאה.

16. הנה מדברי האגרו"מ הנו' בהערה לעיל, מוכח שאם החקלאים מבצעים טיפולים שונים שמוכיחים נקיות של המוצרים ניתן לסמוך על זה, והמזון הזה יצא מחזקת נגיעות. אלא שכאמור יש לוודא שאכן נעשה הטיפול כראוי. והנה בהערה הקודמת הוכחנו שבדיקת מידגם, היא בדיקה שאמורה לשקף את כלל המזון המונח לפנינו, ופעמים שדי בבדיקה של שלשה פריטים, וכמבואר בהערה לעיל. אולם כאשר אנו רוצים להוכיח שטיפול מסוים שנעשה בחממה הועיל לכל התוצרת והיא כעת בחזקת נקיה מחרקים, או לחילופין כאשר אנו רוצים להוכיח שהטיפול שנעשה בבריכת דגים, הועיל שכל הדגים שבבריכה נקים מטפילים, עלינו לקחת כמות שתשקף את הכלל. זאת ועוד, שבמציאות למדנו שיתכן וטיפול מסוים למזון, כגון טיפול מקומי באיזור מסוים בריסוס בירקות עלים הגדלים בחממה יכולים להשפיע, ואינו בהכרח שכך המצב בכל החממה כולה, ואם כן אנו צריכים לקחת בדיקה מכל איזורי חממת הגידול שתשקף את המצב הכללי לפני שאנו מתירים לשווק בחזקת נקי את כל התוצרת מכל החממה. ובאמת הלכה למעשה בבדיקות מידגם שאנו מבצעים בחממות המיוחדות לגידול ירקות נקיים מחרקים, אנו לוקחים בדיקה מידגמית מכל חלקי החממה בצורת X וכיו"ב, באופן המבטיח שכל איזור נבדק. והנה מן הנסיון למדנו שיש לבדוק בכל שלבי הגידול, ובפרט בשלב השלישי והאחרון לפני הקטיף, ואזי כל שאפשר לתקן ע"י טיפול, אנו מורים על הבעיה, ואנשי המקצוע מורים את אופן הטיפול, ובשלב האחרון לפני קטיף, אנו בודקים ס"ה כמות מכל האיזורים בחממה של בערך חצי אחוז [כלומר מתוך 8000 ראש חסה הגדלים על פני דונם אחד, אנו בודקים בערך כמות של 40 ראש חסה מכל איזורי החממה, ובמידה והם נמצאו נקיים מאשרים לשיווק. ראוי לציין, שהבדיקה היא הן בתוככי החממה, וחלק במעבדה לפני אריזה וחלק בבדיקות מעבדה כבר אחרי אריזה]. וסך הכל בכל שלבי הגידול נבדקים מעל אחוז של כלל התוצרת, ודבר זה מבטיח ידיעה מוחלטת על כל הנעשה בחממה בכל האיזורים למשך כל הגידול עד השיווק. כמו"כ בבדיקה של דגים, אם נעשה בהם הטיפול הנצרך מבחינת טפילים, אנו לוקחים מכל משאית המגיעה לשיווק הסיטונאי מתוך בריכות שאנו יודעים שהם מרססים נגד הטפילים, כמות של כ 25 עד 30 דגים מכל משאית, ומהנסיון כמות זאת משקפת שבמידה והיא יצאה נקיה שכל התוצרת נקיה מטפילים, ואכן נעשה שם הטיפול הראוי, בזמן הראוי, ובכמות הראויה. והלכה למעשה קשה להגדיר בכל סוגי המזון כמות של בדיקת מידגם, ויש לבחון כל דבר לגופו לפי סוג הטיפול שהוא מקבל.

יט. סוג מזון שכאשר הוא נגוע בפנים, חייב להימצא סימנים חיצוניים, וכמעט שלעולם לא ימצא חרק בפרי וכיו"ב כשאין סימנים חיצוניים [כגון סימני מציצה של תריפסים המצויים בכרוב ונראים למומחה, ועוד], מותר למומחה בדבר, להסתמך על בדיקה חיצונית, ואם אינו רואה סימנים יכול להגדיר את המוצר כנקי¹⁷.

כ. סוגי מזון שהרגילות לבודקם לפני העיבוד, יש להקפיד ולבדוק לפני העיבוד, וכגון שעועית וחמוס בתוך תבשיל. [אלא שבדיעבד אם שכח, יבדוק לאחר הבישול]. וכן סוגי מזון שאי אפשר לבדוק כראוי לאחר העיבוד, ודאי שיש לבדוק לפני העיבוד. אולם מוצרים שהרגילות לבודקם לאחר העיבוד, והעיבוד אינו מקשה על הבדיקה, כגון מפעל שקולה פיצוחים וקטניות, מותר לעשות כן לכתחילה ואין לחשוש שמא ישכחו לבדוק, כיון שהכל יודעים ובודקים בביתם¹⁸.

17. הנה לכאורה נראה שבדבר זה נחלקו הפוסקים, ראה בדברי הפרי תואר (יו"ד פד, ס"ק יח) שהביא את דברי המהרש"ל עמ"ס חולין שכתב וז"ל: "ואם לא ראה שום ריעותא מבחוץ, מסתמא שרי", והפרי"ת חולק ע"ד וכתב: "ואין דבריו נראים כי יש פירות שמתלעלים מבפנים ואין רושם כל עיקר מבחוץ... וצריך בדיקה מבפנים". עכת"ד. אולם העיקר נראה שהכל תלוי במציאות שאם אנו יודעים שיתכן שיש נגיעות פנימית ואין נראה כלל מבחוץ, כו"ע יודו שיש לבדוק מבפנים, אולם אם ברור שבמידה ויש נגיעות פנימית מוכרח שיהיו סימנים חיצוניים, בכה"ג די בבדיקה חיצונית. וכבר כתב כך הרב פמ"ג (פד, שפ"ד ס"ק כב), שיש חילוק בין קטניות שניכר שחור מבחוץ אם יש תולע, לבין שזיפים שאי אפשר להכיר מבחוץ. עיי"ש. והנסיון מורה שאכן בקטניות כגון חמוס ושעועית שיש נגיעות פנימיות אף אם הקטנית כוסתה וכבר אין ניכר במהירות מבחוץ, מ"מ אם משרים את הקטניות עד שהם מתנפחים, אזי בבירור ניתן להכיר ע"י שינוי צבע וכיו"ב [אלא שכאמור לעיל סעי' יז לא כל שינוי צבע הוא בהכרח שיש בפנים חרק, ויתכן שאינו אלא פגע טבעי, ולכן יש לבדוק מידגמית, עיי"ש]. ועו"ע בדברי הפרי"ת גופיה שם בס"ק טו, לגבי ענבים, ודוק. ולכן הלכה למעשה אם ברור לנו שחייב שיהיה סימנים חיצוניים במידה ויש נגיעות פנימיות, די בבדיקה חיצונית. [ומה שכתבתי דוגמא של סימני מציצה בכרוב של חרק הטריפס, זהו מהנסיון וזה רק למומחה שבקי בדבר].

18. הנה במקום שלאחר העיבוד כבר אי אפשר לבדוק את החרקים, ודאי שהדבר אסור, ואף בכה"ג שלאחר העיבוד יתרוסק בוודאות לגמרי החרק, ג"כ אסור שהרי אין מבטלין איסור לכתחילה וכמבואר לעיל פ"ו. אלא שהיכא שניתן בוודאות לבדוק את המזון גם לאחר בישולו, ג"כ אין לעשות כן במידה והרגילות

כא. מזון שחייב בבדיקה ועבר ובישול, קליה, או אפיה ללא בדיקה, חובה לבדוק את המזון לאחר הבישול. אולם אם לאחר הבישול או האפייה אין אפשרות

לבדוק לפני הבישול, ולאחר הבישול הוא נאכל ללא בדיקה, וכגון חומוס ושעועית, שנוהג שבעולם לבדוק לפני בישול ולאחר הבישול מיד הוא נאכל, אין להתיר לבשל ואחר כך יבדוק, שמא ישכח ויכשל באכילת חרקים, וכ"כ בהגה' חכמת שלמה, והביא דבריו בדרכ"ת סי' פד ס"ק קיב, שחיישין שמא ישכח, וכתב לחלק שם בין מוצר הנגוע באופן תדיר לבין אם נגיעותו נדירה. אולם כאמור כיום גם הנגוע באופן תדיר שהרגילות לבדוק לפני אכילה, יש לחוש שמא ישכח, ובפרט שמא אחרים יכשלו בזה. והנה לענין בדיקה לאחר הבישול, ראה מש"כ בשו"ת הרדב"ד חלק ב סי' תשכג, וז"ל: "ומ"מ מסתברא לי שאין כל התבשילין שוים ולא כל התולעים שוים, שאם התולעים מגוון התבשיל אי אפשר לבדוק ואסור, ואם אינם מגוון התבשיל אפשר בבדיקה, דלמאי ניחוש, שמא הבישול הפך גוון התולעת לגוון התבשיל, אכתי איכא ספק ספיקא, ספק נמוח ספק לא נמוח, ואת"ל לא נמוח ספק לא נתהפך גוון ואפשר בבדיקה". עכ"ד. ואמנם בדבר שהרגילות גם לאחר האכילה, כגון מיני קטניות שקולים אותם, והצרכן הפרטי בביתו נוהג לאוכלם לאחר בדיקה, בכה"ג מותר לקלותם והצרכן יבדוק בביתו. [וכל זה כשהדבר אפשרי, ולא כפי שראיתי לועד כשרות מסוים שנותן כשרות לחמין בשימורים, שחלק מהתכולה זה שעועית עם רוטב ושאר מוצרים, וכותב על הקופסא מבחוץ "יש לברור לפני השימוש" ולא הבנתי כיצד אפשר לברור כשהכל הפך לעיסה אחת, ואמנם השעועית ניתנת לשטיפה והפרדה משאר המוצרים ואח"כ אפשר לבדוקה, אולם זה דבר שקשה מאד לביצוע, וגם אנשים אינם רגילים לבדוק שעועית בחמין שכבר מוכן לאכילה, ולכן אין הדבר ראוי, אלא יש לבדוק לפני הבישול וההכנסה לקופסא]. כמו כן נשאלתי מספר פעמים אודות ירק הארטישוק, שכידוע הוא נגוע ביותר בלב הארטישוק ובעליו, והנה יוצאי צפון אפריקה נוהגים לבשלו, ולאחר הבישול מפרידים עלה עלה ואוכלים את קצותיו, ואם נחייב אותם לבדוק לפני האכילה יש להפריד את העלים לפני הבישול, וא"א כבר לבשל אלא עלים פרודים, וזה דבר שלא רגילים בו, והשבתי להם שיש לנער את הארטישוק ע"ג משטח כלשהו כדי שיפלו חרקים כמה שאפשר, ולאחר מכן יבשלו את הירק כמות שהוא, ושוב לפני האכילה יורידו עלה עלה, ויבדקו לפני האכילה את הקצוות במבט עין ובשפשוף בקצה העלה ויאכלוהו [ויש להודיע זאת לסועדים]. וטעם הדברים, כיון שכל בר בי רב יודע שא"א לבדוק ארטישוק בעודו בעליו, ואם הוא מונח לפנינו שלם ברור שהוא לא נבדק, אלא כיון שלצערי לא כולם יודעים על כך ואינם מודעים לכך שהירק נגוע מאד, לכן אמרתי להודיע זאת ברבים. וכ"כ כה"ג בספר חיי אדם (קכא ס"ק כד) לענין עלי התבלין שמוסיפים למלפפון חמוץ [כגון שמיר וכיו"ב], שכיון ואין דרך להזיחן אין להתיר זאת. ולכן אין לכבוש מזון עם תבלינים שלא נבדקו כראוי מחרקים, כיון שמכשילים בזה את הצבור. וברור הדין שאם שכח וכבש מלפפון עם תבלינים ללא בדיקה, או אם בישל חומוס וכיו"ב ללא בדיקה, שיש חובה מיד לאחר הבישול לבדוק את כל התוצרת וראה לקמן סעי' הבא.

לבדוק את המזון, אם הוא מסווג כמזון שרוב הפעמים נגוע, או שראינו בבירור שהיה שם חרקים לפני הבישול, המזון נאסר באכילה. ואם המזון מסווג כמזון שעל פי רוב נקי, רק שיש בו מיעוט המצוי שהוא נגוע, מותר התבשיל באכילה. ואם מצא בתבשיל חרק אחד או שניים מסירים ואוכל את השאר, אמנם אם מצא שלשה חרקים, יש אומרים שנאסר התבשיל באכילה [ועי' היטב בהערה]. אולם יכול לסנן את המרק שבתבשיל ולשתותו, וכן יכול לשטוף את גושי המאכל שבתבשיל ולאוכלם¹⁹.

19. כן פסק להלכה מרן השולחן ערוך (פד סעי' ח-ט) וז"ל: "כל מיני פירות שדרכן להתלע כשהם מחוברים, לא יאכל עד שיבדוק הפרי מתוכו שמא יש בו תולעת. ואם שהה הפרי אחר שנעקר י"ב חדש, אוכל בלא בדיקה. שכל בריה שאין בה עצם, אינו מתקיים י"ב חדש. ומכל מקום צריך לבדוק... עבר ובישל תוך י"ב חדש, בלא בדיקה, אם יכול לבדוק, בודק. ואם לאו, מותר. ואם נמצאו קצת בקדירה, משליכם, ואוכל השאר. ויש מי שאומר דהני מילי שלא נמצאו אלא אחד או שנים, אבל שלושה או ד', הכל אסור". עכ"ד. והשי"ך שם בס"ק כט כתב, שמקור הדין שמותר הוא מדברי הרשב"א בתוה"ב הקצר ב"ג פ"ג, שכתב וז"ל: אם יכול לבדוק בודק ואם לאו יראה לי שמותר, הא למה הדבר דומה לבא זאב ונטל בני מעיים של בהמה, דמעמידים אותה בחזקת היתר (וכדלעיל סי' ל"ו ס"ה). ועוד שהרי יש כאן שתי ספיקות, ספק היה שם רחש או לא, ואת"ל היה שמא נמוח ונתבטל, ואע"פ שאמרו בריה אינה בטלה (וכדלקמן סי' ק'), לא אמרו אלא בריה שלימה, אבל מחויה בטילה, ולפיכך כל שיש בה שני ספיקות, אפי' באיסור תורה הולכין בו להקל. עכ"ל. וכתב האו"ה שם סוף דין ג', והיינו שלא הוחזקו פי' בסתם, אבל פרטיים במדינה שהוחזקו בכך, הוי ודאי ולא ספק. עכ"ל. וכ"כ מדברי מהר"ם מלובלין בתשובה סי' כ"ז. ע"ש. עכת"ד השי"ך. הנה אם כן כל ההיתר שכתב מרן השו"ע שאם אי אפשר לבדוק אחרי האכילה, שהתבשיל מותר, הוא רק באופן שאין ודאי חרקים, אולם היכא שיש ודאי חרקים [כגון שראינו חרקים לפני הבישול או שזה מוצר המוחזק בנגיעות] אין כאן ס"ס להתיר, ובכה"ג יש לאסור את התבשיל. ומשי"כ הרשב"א שאפילו באיסור תורה וכו', לכאורה הרי נידו"ד אינו איסור תורה, כיון שלא איירי במוחזק בוודאות אלא במיעוט המצוי שאין חובת בדיקתו אלא מדרבנן, ועוד אף אי איירי בשיש חרק ודאי, עדיין הא דאינו בטל בתערובת אינו אלא דין דרבנן ולקולא. ועי' בזה בכה"ח סוף אות פג. ובמה שהאריך בזה בספר חוקותי תשמורו פרק כט סעי' טו בהערה יט בד"ה ובעיקר. ע"ש. אלא שסו"ס הרשב"א הביא ב' טעמים, גם מדין שמעמידים בחזקת היתר וכדין בני מעיים, וגם הא דהוי ספק ספיקא. ולכאורה נראה שהרשב"א גופיה סמך על הטעם הראשון, שהרי התיר גם אם מצא קצת חרקים לזרוק והתיר את שאר המאכל, ולכאורה אם מצא ג' חרקים י"ל שמוכח שהחרקים לא נימוחו, וא"כ ליכא ס"ס, אלא מוכרח לכאורה שאפשר להסתמך גם על הטעם הראשון, ורק לפי החולקים, שהוא דעת הר"ן בשם הראב"ד, שאם כבר מצא שלשה חרקים שיש לאסור הכל, משמע שהוא סמך לגמרי רק על הטעם של ס"ס, ולכן היכא שיש חרקים מוכח שלא נימוחו וממילא אין ס"ס. וכן מבוארים להדיא הדברים בדברי הראב"ד והר"ן. והביא

דבריהם מרן בב"י בד"ה כתב הרשב"א. וכן ביאר הש"ך בס"ק לב. והנה מרן השו"ע הביא בסתם את דעת הרשב"א, שאם מצא קצת זורקן, ולא חילק אלא אפילו מצא יותר משלשה חרקים, ובדעת יש מי שאומר הביא את דעת הר"ן להחמיר בשלשה, וכידוע בכללי הפסיקה שבדברי השו"ע כשמביא סתם ויש הלכה כסתם [והאריך להוכיח כלל זה מרן הראש"ל הגרע"י שליט"א בספריו, ראה שו"ת יביע אומר ח"ב או"ח סי' ה. ח"ג או"ח סי' כז. ח"ז או"ח סי' מד. ח"ח או"ח סי' נה, ועוד]. וא"כ נראה שאפשר להסתמך להקל גם על הטעם הראשון ברשב"א שמעמידים בחזקת היתר. ומכאן שיש צד זכות להקל, שהנה מה שכתב הרשב"א שאיכא ס"ס שמא נימוח וכו', לכאורה המציאות מורה שע"פ רוב בבישול גרידא אין החרקים נימוחים, ואפילו באפיה כשהחרקים אינם ממול אש ממש [כגון שהם בתוך העיסה, או שהם חבויים בתוככי העלים ולא ממול מקור אש ממש] אינם נימוחים [בדין זה של אפה הפת לפני שניפה הקמח, אם יש כאן שני ספיקות, במה שכתבו הפוסקים, ראה ט"ז (פד, יז) ופר"ח דפליג עליה (שם, לג), נוב"י יו"ד סי' כז, דרכי תשובה (פד, קב) שהביא דיעות נוספות בנידון, וע"ע מ"ש מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בשו"ת שמע שלמה ח"א יו"ד סי' א, לדון בארוכה במי שאין לו לחם אלא ממאפיה שאינה תחת כשרות לענין חרקים, שהעיקר להלכה שבצירוף כמה ספיקות יכול לקנות לחם זה, עיי"ש]. וא"כ כשבפועל הם אינם נימוחים נשמט לו עיקר ההיתר, כיון שאין כאן ס"ס, ואם דברינו הנז' הם אמת, א"כ יש לסמוך בדיעבד גם על הטעם הראשון ברשב"א להתיר, כיון שמעמידים בחזקת היתר [אלא שכאמור כל זה איירי היכא שאינו בחזקת נגוע, אלא רק שמיעוט המצוי נגוע, ופשוט]. ועו"ע צד זכות בד"ז במ"ש מו"ר הגרשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סי' סג). עיי"ש. [ונראה שאם עבר ובישל או אפה ללא בדיקה אין צורך לבדוק את הנותר, כיון שממ"נ אם המוצר בחזקת נגוע לא יועיל בדיקת הנותר, ואם אינו אלא מיעוט המצוי נגוע, אף אם ימצא בנותר חרקים, מ"מ י"ל שיש ס"ס שמא במה שנתבשל לא היה חרקים וגם אם היה שמא נימוח. ואפשר שבמקרה שבהכרח אם יש חרקים שהכל נגוע ליכא ס"ס. ועי' בקובץ מבית לוי ח"ד עמ' קנ"ח, שלענין קמח שלפעמים נקי ולפעמים נגוע החמיר לבדוק את הנשאר ואם מצא אפילו תולעת החמיר בזה. ועי' בספר בדיקת המזון כהלכה פ"ח הערה 6, שהסביר משמו שכ"ז בקמח, אולם בשאר דברים הדין נותר על מקומו, שבחזקת נגוע אסור, אף אם לא מצא כלום, ובמיעוט המצוי יאסר רק אם מצא ג' חרקים. עכ"ד. ועדיין לא הבנתי, שלכאורה גם אם מצא ג' חרקים, מוכרח לנו שמוצר זה עדיין נגוע, אך מ"מ אין הכרח שגם מה שבושל היה נגוע, וא"כ עדיין הס"ס נשאר על מקומו. [אלא שלענין קמח יש מקום להחמיר כיון שהוא בלילה אחת, כאשר הוא נגוע כולו נגוע, ויש להחמיר אפ"י בחרק אחד]. ומצינו שיש מי שהיקל אפילו בקמח ואפילו אם נמצא בנותר ג' חרקים, וראה בזה בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' עז) וז"ל: "בדין תולעים. עובדא הוה בשק של קמח, שנפוהו ביום ו' עש"ק, ואח"כ ביום א' לקחו ממנו מעט קמח לעשות ממנו שאור להחמיץ את העיסה, וכעבור ערך שעה אחת, לאחר שעירבו השאור בתוך העיסה, ואפו ממנה לחם, לקחו מהשק עוד קמח ונפוהו שנית ומצאו בו שלשה זבובים קטנים, וניכרים שרחשו מהחטים שנמצאו שמה בתוך החדר, ונשאלתי מה דין הלחם. והוריתי להיתר, ע"פ דברי הט"ז (סימן פד ס"ק יז) והמג"א (או"ח סימן תסז), שבתולעים דאתי מעלמא לא

כב. אם עבר ובישל ללא בדיקה, וכפי האמור בסעיף הקודם, הוא בדק לאחר הבישול קודם האכילה, ולא מצא חרקים. אולם הוא מצא גרגר מחורר [כגון גרגר חומוס או גרגר כוסברה עם חור יציאה], כשאין חרקים בפנים. התבשיל מותר באכילה, ואין לחשוש שמא יצא החרק לתוך התבשיל, וראה בהערה²⁰.

איתחזק בג' זימני, וא"כ הוי ס"ס, דילמא לא היו תולעים בתוך קומץ השאור, ודילמא נימוחו. ועוד יש לדון בענין זה ולהכשיר, מטעם חזקה, דכיון דהקמח נתרקד כבר בעש"ק, יש לאוקמי על חזקתו, וכמו דמוקמינן בית בחזקת בדוק (לענין חמץ). אלא שיש לעיין בזה, אם מה שנמצאו בתוך שעה אחת איתרע הך חזקה, או דילמא לא הוי ריעותא, וכן יש לעיין אי זה הוי חזקת הגוף". עכ"ד. ועוד ראה לעיל הערה 6 אימתי שלשה חרקים מהוים חזקה, וכמו"כ ביארנו שם את ההיתר לסנן את שאר הירקות שאפשר בסינון, [ודין סינון נתבאר ברמ"א בסעי' ט ומרן בשו"ע יו"ד סי' ק סעי' ד]. והנה אם החרקים שנמצאו אינם שלימים, לכאורה מוכח שאם היו נימוחו והס"ס נשאר על מקומו, וכ"כ בשו"ת טוטו"ד (מהדו"ג סי' קנח), ונראה שהכל לפי הענין כלומר, אם אכן נראה שההתפוררות באה מן הבישול א"כ בהכרח שהכל התפורר, או שמא יש חרקים פנימים שלא התפוררו. ועיי עוד בחזו"א יו"ד יד, ז' ודוק.

20. הנה בודאי כאשר חייבים לחזור ולבדוק, הרי שהוא בודק את כל המוצרים החייבים בבדיקה, כפי הרגילות. והנה אם מצא גרגר קטנית מחורר ללא חרק בפנים, לגופו של גרגר אינו אסור כמבואר לעיל פ"ו, אולם לכאורה יש לחוש שמא החרק יצא עקב החום החוצה, וכעת הוא בתבשיל, ויש לבדוק את כל התבשיל, אלא שהאמת לא תורה כן, כיון שיש בזה כמה ספיקות להתיר, ראה לעיל פ"ד ס"י ובהערה 10 שם, הצדדים שיש להתיר בקטניות, ועל אף שאנו מחמירים כמבואר שם מ"מ חזי לאצטרופי. ועוד, שבבדיקות קטניות מרובים אנו מוצאים את רוב בקטניות המחוררות כבר ריקות, כלומר שהחרק כבר יצא מהם, ובפרט הכא שחזר ובדק ומצא את הכל נקי ללא חרקים, מוכח שהקטניות ממשלוח זה אינם ברובם נגועים, ועוד שאף אם נחשוש שמא היה חרק ויצא לתוך התבשיל, עדיין יתכן שמא נימוח בתבשיל, ומכל זה יש לומר שאין חובה לבדוק ולסנן את כל התבשיל. וראה כע"ז בכה"ח סי' פד אות קנט מש"כ שם ומש"כ בשם הרב ערה"ש, ולעני"ד דבריו עיקר להלכה.

הרב דוד אביטן / העורך

בחייב ופטור תרו"מ מלש"פ והפקר שעשאן כרי וגורן

א. מבואר בברכות מ' ע"ב, דאע"פ שלקט שכחה ופאה פטורין מן המעשר, מ"מ אם עשאן גורן חייב במעשרות. וכ' רש"י שהטעם הוא משום דמאן דחזי סבר שתבואת קרקעו היא.

וזרמב"ם בהלכות תרומות פ"ב ה"ט כתב: "ואלו פטורין מן התרומה ומן המעשרות הלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללות אפילו העמיד מהן כרי, ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומה ומעשרות, אבל אם עשה הגורן בעיר פטורין שהרי קול יש להן שהכל יודעין שהן לקט או שכחה או פאה".

וזחילוק בין עיר לשדה ציין הכס"מ לסוטה מ"ג ע"ב: לש"פ שעשאן גורן הוקבעו למעשר, אמר עולא לא אמרי' אלא בשדה אבל בעיקר קלא אית ליה למילתא. ומפרש הרמב"ם דבעיר אית ליה קלא שעשה שם גורן שלא כרגיל, כדתנן בב"ב כ"ד ע"ב מרחיקין גורן קבוע מן העיר נ' אמה. משום שגורן הוא מקום זריה והמוץ מזיק לבריות. וע"כ אם עושה גורן בתוך העיר מתפרסם הדבר שעשה גורן, ואומרים שהוא אינו דבר קבוע אלא מה שנטל מלש"פ. [ולהלן נבאר על פי זה מה הדין בהפקר].

אבל מה שמחלק הרמב"ם בין גורן לכרי לא נתבאר מקורו. רק כ' מרן דהגם שבירושלמי מבואר שגם בכרי חייב, הרמב"ם סובר דהבבלי דנקט גורן חולק על הירושלמי. ע"ש.

ונבאר דבריו. הנה גורן הוא מקום זריית התבואה והוא מקום שמכנסים בו התבואה עם המוץ. וכרי הוא התבואה לאחר הסרת המוץ, כמ"ש במדרש [מובא בילקוט שמעוני ישעיהו רמז ת"נ: "החטין והקש והתבן מדיינים אלו עם אלו, החטים אומרים בשבילנו נזרעה השדה והתבן אומרים בשבילנו נזרעה השדה, אמרו החטים תבוא השעה ואתם רואים בשביל מי נזרעה השדה, כיון שהגיע עונת הגורן, התחיל בעל השדה נוטל את הקש ושורפו, את התבן ומשליכו, והחטים מעמידן כרי והתחילו הכל מנשקין אותו"]. ועי' גם ברמב"ם הל' שכירות פ"ח הי"ב. ע"ש. וכן בב"מ מ"ב ע"א, הנכנס למוד 'גרנו' מברך כו' התחיל למוד מברך יה"ר שתשלח ברכה 'בכרי' זה. הרי דגורן ההוא מקום ושייך בו לשון 'נכנס'. וכרי הוא דבר הנמדד, והיינו לאחר שכבר זרה וברר. וכן מבואר להדיא במהר"י קורקוס להלן פ"ה ה"ה. ע"ש. [ושו"ר שבעינים למשפט בברכות שם עמד

בזה, והוכיח מכ"מ דהעמדת ערימה לאו היינו כרי. והשיג על הפה"ש שכ' להפך. ע"ש].

זא"כ לכאורה צ"ב, אם ס"ל דאפי' עשאו כרי פטור גם בשדה, איך זה דבעשאו גורן בשדה חייב, הרי כרי הוא אחרי גורן, ואם עושה כרי צריך שיעשה קודם גורן.

זברזר שצ"ל כך, דאם עשאו כרי, כלומר לא עשה גורן כלל, אלא מתחילה ברר את החיטים מהמוץ ביד או בנפה או זרה מעט מעט, והעמיד מהם כרי [כלומר ערימה של חטים מנופות], ולא הכניסן למקום הגורן, פטור. אבל אם העמידם ערימה בגורן לזרות כו' בשדה בפרסום אז הוא דחייב. וזה פשוט.

זמז שהק' החזו"א, מובא בדרך אמונה כאן, דלא נתברר מהו שיעור גורן ומהו שיעור כרי. ולכן חילק ודחק לשון הרמב"ם. ע"ש. ולמשנ"ת אין חילוק בכמות בין גורן לכרי, אלא חילוק במהות הוא.

ג. ויש שכתבו [פה"ש] דרש"י בברכות מ' ע"ב, חולק על הרמב"ם בזה, שהרי כ' בד"ה שעשאן גורן, "ערמת כרי". ולא דק, דבסמוך ד"ה הלקט כו' כ' ועשאן גורן. ולדבריהם סותר עצמו תוכד"ד. וגם בסוטה מ"ג ע"ב כתב רש"י: "לקט שכחה ופאה שעשאן העני גורן שכינס הרבה כאחד ועשה מהן כרי". ולבד מה שסותר לב"ק, קשה למה כפל גורן וכרי, הרי כרי אינו גורן.

אבל הנכון הוא כמשנ"ת, דגורן הוא מקום אסיפת התבואה עם המוץ לזרות ולברור כו'. וכרי הוא תבואה מנופה אחר הזריה כו'. וזה כ' רש"י בברכות בד"ה "שעשאן גורן, כו' העמיד מהם ערימת כרי". וכוונתו כך, דודאי בעי' שיעשהו גורן מתחילה, כלומר יאסוף הכל במקום זה ושם יזרה וכו' [ולאפוקי אם עשאו מיד כרי, שלא הכניסו לגורן תחילה אלא ברר מעט מעט. כמ"ש בד' הרמב"ם], ואח"כ כשיעשה כרי יתחייב במעשרות. שהרי גורן אינו גמר מלאכה אלא צריך שיברור, והיינו כרי, כמ"ש הרמב"ם הל' תרומות פ"ה ה"ה ומהר"י קורקוס שם. ודוק.

זלפי"ז יש ליישב הסתירה ברש"י מהכא לב"ק צ"ד ע"א, שהעיר רעק"א בגליון הש"ס כאן, דהכא ברש"י מבואר דעשאן גורן בין העני ובין בעה"ב חייב. ושם בב"ק כ' רש"י דבעה"ב שעשאו גורן חייב, ומשמע שהעני פטור. וצ"ע שם רש"י לסוגיין. והוא קו' עצומה לכאו'.

זלמשנ"ת דדעת רש"י כהרמב"ם, דדווקא עשאה גורן תחילה חייב. וכנ"ל. הדברים מאירים. דהנה לשון הגמ' שם הוא: "מצות פאה כו' לא הפריש מן הקמה מפריש מן העומרים, לא הפריש מן העומרים מפריש מן הכרי עד שלא מרחו, מרחו" כו'. ע"ש. ועומרים סובר רש"י דהיינו גורן. ומבאר מדוע העני היה פטור, ומה מפסידו בעה"ב עתה שמרחו. דמשנתמרח אחר שעשאו גורן מבואר בגמרא

דחייב בתרו"מ, כיון שעשאו גורן. והעני גם אם היה ממרח הכרי, מ"מ י"ל שלא היה עושהו גורן, אלא היה מנפה מעט מעט ועושהו כרי, והיה פטור. ונמצא דבמה שעשאו בעה"ב גורן, דהיינו עומרים, ואח"כ מרחו, נתחייב בתרו"מ. ומפסידו להעני בזה. ונמצא דבאמת לעולם לא שנא מי עשה הגורן העני או בעה"ב. אלא דהגמ' נקטה סדר הרגיל, דבעה"ב עושה גורן ועני רגיל דאינו עושה גורן אלא בורר מעט מעט ועושה כרי. ונמצא דבדרך כלל מפסיד להעני בזה. ודוק.

זלכן בסוטה כ' רש"י שעשאן העני גורן ואח"כ עשאן כרי. דבכה"ג הוא דמחייב שפיר גם העני, כיון שעשאו גורן. ובגורן לבד לא סגי לחייבו, דלא הוקבע למעשר עד שעשה אח"כ כרי.

ג. דין הפקר שעשאו גורן בעיר ובשדה

עצם הדין גדם הפקר שעשאו גורן חייב במעשרות אמנם לא נצאתיו ברמב"ם, אבל מפורש הוא בסוגיין דברכות מ' ע"א הנ"ל: "הקלין שבדמאי כו' ונובלות תמרה כו'. בשלמא למ"ד בושלי כמרא היינו דקתני הקלין שבדמאי, ספיקן הוא דפטור הא ודאן חייב, אלא למאן דאמר [נובלות תמרה הינו] תמרי דזיקא, ודאן [אמאי] חייב, הפקירא ניהו, הכא במאי עסקינן שעשאן גורן, דא"ר יחצק א"ר יוחנן משום ראב"י הלש"פ שעשאן גורן הוקבעו למעשר". הרי מפורש להדיא דמקשה על תמרים שהרוח משיר אמאי חייבים במעשר הרי הם הפקר, ומתרץ דעשאן גורן, כמו ששינונו גבי לש"פ.

זחנז בהל' מעשר פ"ב ה"ב כתב הרמב"ם שלוקח פטור מן התורה רק כשנתמרח ביד המוכר אבל אם נתמרח ביד הלוקח חייב מן התורה. והראב"ד השיגו, דהא הפקר פטור אפי' נתמרח ביד בזוכה פטור מן התורה, כדאמר' בלש"פ שעשאן גורן בעיר, ובשדה חייבים מדרבנן. ע"ש. ומשמע דמדמה הפקר ללוקח.

זחנז כ' יישבו ד' הרמב"ם, דהפקר ילפי' מקרא ד"ובא הלוי כי אין לו חלק" כו' וצא הפקר שיד הכל שווה בו. אבל בלוקח הטעם הוא משום "תבואת זרעך", וכל שנתמרח בידו שפיר קרי' ביה תבואת זרעך, וכמ"ש התוס' בשם ר"ת כו'. ע"ש.

זמשמע מד' הראב"ד דלש"פ והפקר דחייבים במרוח הוא דמחייבי, ולא בגורן תליא מילתא. דהא הרמב"ם איירי התם בגמר מלאכה ביד הלוקח דהיינו מירוח, ולא בגורן. ולפי מה שנתבאר לעיל בדברינו הרי מבואר להדיא ברמב"ם דלש"פ שמרחם העני פטור מתרו"מ אא"כ עשאן גורן תחילה. וכאמור. ולפ"ז שפיר מוכח דלדעת הרמב"ם לא דמי כלל דין הפקר לדין לוקח גם בדרבנן, דבלוקח אפי'

מירוח ברשותו מחייבו. והפקר ולש"פ אינו מחייבו אלא גורן וגם זה רק בשדה ולא בעיר. וא"כ מוכח שאינו דרגת חיוב אפי' דרבנן. [וזה כוונת מרן בכס"מ. ומייושב מה שרמז להק' ההמל"מ. וכ' במקו"א].

ד. והנה מד' הראב"ד כאן מבואר לכאורה שסובר שגם בהפקר הדין הוא דבעיר פטור ובשדה חייב. וצ"ב דנראה לכאו' דלא השווה מידותיו בזה, דבהל' תרומות פ"ב הי"ב, מבואר שסובר שהפקר שעשאו גורן חייב גם בעיר. וצ"ל שבהל' מעשר אין כוונתו להשוותם לגמרי. וצ"ע כעת.

זהחזו"א, מובא בדרך אמונה בהל' תרומות פ"ב ה"ט, כתב דהפקר שעשאו גורן בין בדשה ובין בעיר חייב, ודווקא בלש"פ מחלקינן בין שדה לעיר. ולמד כן מד' הראב"ד בהל' י"ב. ובמעדני ארץ שם כתב, דאמנם כן סובר הראב"ד, אבל הרמב"ם אפשר שאינו מחלק, דהא בהל' י"א משהו הפקר ללש"פ. וסיים, אלא שאיני יודע שום סברא לחלק בהפקר בין שדה לעיר.

זלענ"ד לפי מ"ש לעיל באות א' דבעיר איך דרך לעשות גורן, ומשום שעושהו בעיר הוא דמתפרסם הדבר שהכל שואלים מדוע עושה גורן בעיר, ומתוך כך יוצא קול שהוא לש"פ, נראה ודאי דטעם זה שייך גם בהפקר, דאם עושהו בעיר שואלים הלכו בו מה ראה על ככה, ואומרים שהוא זכה בקמה מההפקר ועושהו בעיר ואינו גורן קבוע. ואין שום חילוק בין הפקר לבין לש"פ.

זנרא"ז דזוהי ד' הרשב"א בב"מ כ"א ע"ב, שכ' שהפקר פטור מתרו"מ אפי' עשאו גורן. והק' בדרך אמונה בהל' תרומות פ"ב בציוה"ל אות רכ"ג, הרי הפקר שעשאו גורן חייב וצ"ע. ולי נראה דאיירי בגורן שבעיר, וס"ל להרשב"א דבעיר פטור בהפקר כמו בלש"פ.

ה. לש"פ שעשאו גורן אם חייב גם בנתינה או רק בהפרשה

ראיתי במעדני ארץ בהל' תרומות פ"ב ה"ט שנסתפק האם לש"פ שעשאו גורן חייבים גם בנתינה, או אפשר שאינן חייבים אלא בהפרשה בלבד, כיון שלא גזרו עליהם ממש איסור טבל, שהרי אילו רצה היה עושה גורן בעיר והיה פטור. וברמב"ם פ"א הי"א, מבואר שהלוקח מן העכו"ם פטור מנתינת מעשר ותרומת מעשר. וצ"ע כאן. עכ"ל.

זלענ"ד אינו דומה כלל ללוקח מן העכו"ם, דהתם פטור מנתינה משום דמצי למימר אתינא מכח גברא דלא מצית לאשתעוויי דניא בהדיה, וטעם זה נכון הוא לפוטרו מנתינת מעשר ותרומה, אבל בנדו"ד אם יורו לו רק להפריש ללא נתינה, הוא כחוכא ואטלולא, דאין לו טעם נכון כלל, וכמדומני שבשום מקום לא מצינו

תקנת חז"ל רק למראית עין, ואדרבא אמרי' בכל דוכתא כל דתקון רבנן כעין דאורי' תקון. וגם להסוברים דהפרשה ונתינה הם ב' מצוות, מ"מ מה שר"ל דכאן יפריש ללא נתינה הוא רק משום דעיקר התקנה הייתה משום מראית העין, וסבר דבהפרשה יוצא ידי זה.

זראי' יש לזה בסוגיין דברכות מ' ע"ב הנ"ל, אמאי דאמרי' הקלין שבדמאי כו' נובלות תמרה ורמינן למ"ד תמרי דזיקא אמאי ודאן חייב הרי הפקר הם ומשנינן שעשאן גורן, ולכן ודאין חייב. וא"א דאינו חייב כלל בהפרשה אלא בנתינה אכתי לא אפרק מאי דרמי "ודאן חייב", דהרי אינו חייב אלא בהפרשה ולא בנתינה. והגם דאפשר לפרש 'חייב' בהפרשה מיהא. עכ"פ הרי בכלל הקלין שבדמאי הוא גם תמרי דזיקא שהם פירות הפקר שעשאן גורן, כלומר וספק לנו אם הם מעושרים, ומקילין בספיקם כדן שאר הקלין שבדמאי השנויים במשנה, ששם לא מדובר בהפקר אלא במינים שאינם חשובים, ואין בעה"ב חס עליהם מלעשרם ומדייקת הגמ' דספיקן פטור אבל ודאן חייב בכולן. ובאינך מינים דמתני' ודאי שחייב בהפרשה ובנתינה נמי, וא"כ איך מקבלת הגמ' תירוץ זה דנובלות תמרה איירי בשעשאן גורן, אם גם בעשאן גורן פטור מנתינה, הא לא דמי לאינך, דנובלות תמרה ודאן אינו חיוב גמור ומעיקרא לא נעשה ממש טבל לד' המעדני ארץ, ופטור מנתינה. א"ו ליתא, ונעשה טבל גמור מדרבן, וע"כ דמי לאינך דמתני' דהם נמי בודאן אינן חייבים אלא מדרבנן. ודוק.

זהגם דבירושלמי בדמאי רפ"א, פליגי בה ר"ל ור' יוחנן, אי ודאן חייבים או ודאן נמי פטורים משום דהפיקרא נינהו, וזה דעת ר' יוחנן, וכן פסק הרמב"ם בהל' מעשר פי"ג ה"א, דכל הנך דנתני' פטורים משום דהפקר הם. וכמבואר שם במהר"י קורקוס. אין לומר דלפי"ז אזל לו דיוק מסוגיין דברכות דאזיל אליבא ר"ל, וספיקא דהמעדני"א הוא אליבא דר' יוחנן והרמב"ם שפסק כמותו, דכלהו הנך משום הפקר הוא דפטורים מדמאי. זה אינו, דודאי אין להרחיב המחלוקת ולומר דר"ל ור' יוחנן פליגי נמי בזה אי הפקר שעשאו גורן חייב בנתינה, דאין לו שורש להרחיב המחלוקת בזה אפי' בדוחק, כמ"ש המעיין.

הרה"ג שניאור ז. ריוח שליט"א
 רב איזורי במועצה איזורית גזר
 ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

קטניות, דגניים ושאר מוצרי מחסן נגיעותם בחרקים, וסקירה על שיטות הדברתם

מוצרים רבים מאד, הגם שהם מגיעים מן השדה או מן הייצור נקיים מכל חרקים, מכל מקום פגיעתם היא רבה מאד במחסן הקמעונאי, או אפילו בביתו של הצרכן, והסיבה היא האיחסון ותנאיו הגורם להתרבות חרקים במוצר. כמו"כ במידה והם מגיעים מהשדה עם ביצים ושאר זחלים, מטבע הדברים הם מתרבים, ובפרט במקומות ובטמפרטורות הנוחים להם להתפתח. מאידך קיימים מינים שונים שמגיעים בוודאות מן השדה נקיים כגון האורז, אך הוא נתקף ע"י חרקים רבים ובפרט חדקנית האורז במחסנים עצמם. יש מהחרקים שפוגעים במחומר, ומתרבים גם במחסן, ויש שפוגעים במוצרים מסוימים רק במחסן. יש שפוגעים רק בגרגירים שלימים. ויש שפוגעים רק בגרוס כגון קמח, או בגרגיר שכבר פגוע. ויש שפוגעים בשניהם. לקמן אפרט בכל סוג את צורת פגיעתו, ולפי"ז ייטיב לדעת הן בעל המחסן והן המדביר והן המשגיח את אופן עבודתו. שמות החרקים הם:

זרעית השעועית

חדקנית האורז

חיפושית הגרגירים.

חיפושית [נקושית] הטבק

חיפושית [אורזית] משוננת חזה

חיפושית [שחרורית] הקמח

נובר הלחם

עש הדבלים

עש החרוב

עש הסולת

עש הקמח היב התיכוני

עש הקקאו/השוקולד
עש התבואה
כמזיק משני ניתן לצרף את חיפושית התסיסה.

פירוט מורחב על אופן חייהם ופגיעתם של החרקים:

זרעית השעועית [משפחת הזרעיות הן מסדרת החיפושיות, ראשן מוארך ודומה לחדק קצר. כנפי-החפייה אינן מכסות את קצה הבטן. בארץ ישראל נתגלו מעל 50 מינים של זרעיות. הזחלים של רוב הזרעיות מתפתחים בתוככי זרעי הקטניות, ולכן גודל החיפושית הוא על פי רוב בהתאם לגודל הקטנית. הידועות והמזיקות הן: זרעית האפונה, זרעית הפולים, זרעית משוננת הרגל, זרעית העדשים, זרעית התלתן, זרעית הסינית, זרעית מוכתמת, זרעית השעועית. האחרון הוא מין סגלגל מוארך, גופו שחור או חום אדמדם, אורך גופו עד 4 מ"מ. כפונדקאים לזרעית משמשים הרבה סוגי קטניות ביניהם: שעועית הגינה, שעועית לימה, אפונה, חומוס, עדשים. הנקבה מטילה את ביציה על תרמילים המבשילים בשדה או על הזרעים שבמחסן, ונקבה אחת מסוגלת להטיל עד 200 ביצים. בטמפרטורה גבוהה רוב הזרעיות מטילים את ביציהן כבר ביום הראשון לחייהן, ובטמפרטורה נמוכה כ- 3 ימים לאחר גיחתן. בעונות הקור שיעור התמותה גבוהה מאד לעומת עונת החום ששיעור התמותה נמוכה מאד. הביצה של הזרעית צבעה צהבהב אורכה עד 0.6 מ"מ. הזחל מעוקל, צבעו צהבהב ראשו חום כהה, אורכו עד 6 מ"מ. הגולם חום בהיר אורכו עד 4 מ"מ. יש לציין שהזרעיות מהמינים השונים, נבדלים אחד ממשנהו בשינויי צבע או בתוספת איבר כלשהוא. ועוד, שיש בין המינים המקימים דור אחד בלבד בשנה, ויש שמקימים עד שלשה דורות בשנה. ראוי לציין שהפול מלבד הפגיעה בו של זרעית הפולים, גם זרעית מוכתמת, זרעית משוננת רגל וזרעית סינית תוקפים את הפול. ובחומוס התוקפים הם, זרעית השעועית, זרעית מוכתמת וזרעית סינית].

חדקנית האורז [משפחת החדקניות היא מסדרת החיפושיות ושייכת למחלקת חרקים. ראשן של חיפושיות אלו מוארך וצורתו כצורת חדק, קצות המחושם מעובים, ועל פי רוב קבועים המחושם בצידי החרק. החיפושיות והזחלים חיים על צמחים. הזחלים דומים לרימות ולהם רגלים מנוונות. בארץ נתגלו יותר מ-220 מינים. חדקנית האורז, הבוגר צבעו אדום עד חום-שחור, ולו כנפי תעופה מפותחים [שממששים אותו לתעופה וביכולתו להתרחק ממקום התפתחותו עד 2 ק"מ]. אורך גופו לרבות החדק עד 4 מ"מ, רוחבו 1 מ"מ. אורך החדק 1 מ"מ. הביצה, צבעה לבנבן, ואורכה עד 0.7 מ"מ. הזחל לבנבן ובשרני, אין לו רגלים, הראש צבעו אדום-חום, ואורכו הסופי עד 4 מ"מ. מוצאה של חדקנית זו הוא מהודו, ועיקר פעילותה היא במחסנים, ובתוככי המחסנים היא מצויה בכל העולם, אולם בפעילותה בשטחים גידול בחוץ, ניתן לראותה רק במדינות חמות.

החיפושיות אוכלות את גרגירי כל הדגנים וביחוד את גרגירי התירס שמועדף עליהן. את החיפושית ניתן לראות בכל מוצרי הדגנים כגון גריסים, קמח, סולת, ואף את המוצרים העשויים מהם כגון איטריות, ביסקויטים, ומצויים אף בפירות יבשים וטריים. אלא שבקמח ומוצרים מפוררים אין הן מטילות ביצים. הזחל להבדיל מהחיפושית, אינו מתפתח אלא בגרגירי תבואה, ובעיקר בגרגירי תירס ומצוי גם בגרגירי חיטה ושעורה. בעזרת החדק נוקבת הנקבה חור קטן בגרגיר, וסותמת את החור בהפרשה שקופה, ובמשך יממה היא מטילה עד 4 ביצים. התפתחות שלימה של החדקנית נמשכת בקיץ במשך חודש, ובאביב והסתיו במשך חודש וחצי. בחורף נפסקת הטלת הביצים לגמרי. בטמפרטורה שמתחת ל 13 מ"צ נפסקת ההתפתחות של החדקנית. ולכן הוא מצוי בעיקר בארצות החמות. בטמפרטורה מעל 55 מ"צ מתות החיפושיות בתוך שעתיים. בטמפרטורה של 2 מ"צ מתחת לאפס הביצים מתות תוך 20 יום, והחיפושית יכולה להיות עם טמפרטורה זו עד 40 יום. חדקנית האורז תוקפת בעיקר את המקומות החשוכים במחסן, ומתרבה בעיקר בשכבות התחתונות של הערימה או השקים. ובמידה והגרגירים יבשים ריבוי החדקנית הוא זעום ביותר [החדקנית מתפתחת רק אם כמות המים בגרגירים היא מעל 9%. ובדרך כלל בתנאי איחסון נאותים זה עומד על כ-12% מים]. מאידך בתנאי איחסון שאינם נאותים כגון ליד קירות סדוקים או גג דולף, הפגיעה היא עד כדי 50% ויותר. כאמור לעיל פגיעת החדקנית בגרגירי האורז היא במחסן, כאשר לאחר החדירה היא מכסה את החור בהפרשה שקופה, ואז משתנה צבע גרגיר האורז ללבן חזק. וניתן להרגיש זאת במעיכתו. וכאשר הזחל מתבגר משתנה צבעו לכהה והוא בולט מבעד לגרגיר. הערה חשובה לציון, שהחדק שבראש החדקנית, כוחו רב מאד ובאמצעות החדק היא מצליחה בקלות לחדור לאריזות אטומות גם בעובי 1 מ"מ, לעובדה זו ישנה השלכה חשובה על אופן איחסון התוצרת, שכן יתכן בהחלט שמוצר יגיע נקי לחלוטין למדף בסופר מרקט, רק די שהוא יונח ליד מוצר נגוע, כדי שהחדקנית תקדח באמצעות החדק חור לתוככי השקית ותחדור פנימה. [אודות הדיון ההלכתי בחרקים המצוים באורז, ראה פ"ד הערה 11].

חיפושית הגרגירים [מוצאה של חיפושית זו הוא מהודו ומשם התפשטה לארצות העולם. צבעו של הבוגר הוא שחור-חום, לרוחב הגוף המכוסה שערות יש מספר כתמים בהירים וכהים. צבע המחויבים צהוב והרגלים דקיקות. אורך גוף הנקבה 3 מ"מ והזכר 2 מ"מ. צורת הביצה, מוארכת וכפופה, צבעה לבן ובהמשך נעשית כהה יותר, ואורכה 0.8 מ"מ. הזחל צבעו צהוב-חום, הזחל מכוסה כולו שערות חומות ארוכות כשבקצהו יש כעין זנב של שערות צפופות, אורכו עד 7 מ"מ. הגולם דומה לזחל ממש. הנקבה מטילה כ- 70 ביצים, הביצים מתפתחות תוך 7 ימים בטמפרטורה של 35 מ"צ, ובטמפ' של 25 מ"צ במשך כשבועיים. בטמפ' מתחת ל 5 מ"צ או מעל 48 מ"צ הביצים מתות. הזחלים מיד לאחר בקיעתם מכרסמים גרגירים גרוסים או פגומים או מוצרי

קמח, אולם אין בכוחם לחדור לגרגירים שלימים. אולם לאחר שהזחל מתנשל פעם ראשונה [בטמפ' של 25 מ"צ הם מתנשלים עד 7 פעמים] יש בכוחו לתקוף גם גרגירים שלימים. בעזרת שערותיהם הארוכות הם נצמדים לכל עצם, ומתפשטים במהירות רבה. הם נדחקים בין שקים ועוברים ממקום למקום. חיפושית זו מכרסמת בין היתר חיטה, שעורה, תירס, קטניות ואת מוצריהם. נקיון מוחלט במחסן ואורור טוב יכול למנוע את התקפת החיפושית].

חיפושית [נקושיית] הטבק [מוצאה של חיפושית זו מהאיזורים הטרופיים של אמריקה, ומשם הועברה לכל חלקי העולם. צבעו של הבוגר הוא אדום-חום, ראשו רחב וכפוף, החזה מכוסה שערות דקות בצבע אפור, למחויבים יש צורת משור. אורך גופו עד 3 מ"מ. הביצה סגלגלה וחלקה, צבעה לבן מבריק ואורכה עד 0.4 מ"מ. הזחל צבעו לבנבן עד צהבהב, צבע ראשו חום בהיר. הזחל מעוקל ומכוסה שערות. ואורכו מגיע עד 4.5 מ"מ. הגולם, צבעו לבן והוא נמצא בתוך מטווה קורים דק. אורכו עד 3 מ"מ. נקבת החיפושית מטילה עד 100 ביצים, ההתפתחות מהטלת ביצה עד לגיחת הבוגר נמשכת בקיץ כחודשיים. הביצים מוטלות בטמפ' הגבוהה מ 20 מ"צ. מספר הביצים תלוי במזון, לחות האויר והטמפרטורה. להבדיל מהחיפושית שנמשכת לאור, הזחלים אינם אוהבים אור ונוברים בפנים חומרי המזון. נקושיית זו גורמת נזק רב מאד למוצרי מזון מאוחסנים, ומלבד מוצרי הטבק היא פוגעת כמעט בהכל, דגנים, קטניות, תבלינים ואף בפלפל חריף ניתן למוצאה, עשבי מרפא, ביסקוויטים, דגים, בדי ריפוד, משי וקטיפה. קור של 7 מ"צ מתחת לאפס משמיד לאחר 5 ימי שהיה שם את המזיק, וכמו"כ חום שהוא מעל 65 מ"צ למשך שעה אחת, משמיד את המזיק].

חיפושית [אורזית] משוננת חזה [יחודיותו של חרק זה הוא בכך שבצידי החזה בולטות כעין שיניים קטנות שש במספר, ומכאן שמו. גופו של הבוגר צר ופחוס, אורכו כ 4 מ"מ ורוחבו כ 1 מ"מ. הזחל צבעו צהבהב לבן, ראשו חום ועל גב החזה והבטן כתמים חומים. בקצה בטנו זיז בשרני המסייע לו בזחילה, אורכו של הזחל 5 מ"מ. הגולם צבעו צהבהב ואורכו כ 4 מ"מ. הנקבה מטילה עד 280 ביצים [תלוי בתנאי הטמפ' והלחות]. החיפושיות הגם שהם יכולים גם לתקוף גרגרים שלימים בדרך כלל הם תוקפים רק גרגרים גרוסים [ולכן הם בדרך כלל מופיעים כמזיק משני לאחר תקיפה של מזיקים אחרים], החיפושיות תוקפות גרגרי תבואה, קמח, גריסים, פירות יבשים, אגוזים ועוד. לטענת בעלי המקצוע בתחום ההדברה, הדברה של חיפושית זו קשה מאד. תנאי איחסון ואורור נאותים מונעים את ריבוי של החיפושית].

[ההמשך יבוא בחוברת הבאה בעזה"י]

מדור תגובות

לכבוד מערכת תנובות שדה.

קבלתי את גליונות תנובות שדה

יישר כוחכם.

להלן קטע ממאמר שפירסמתי בעבר בעיתון המודיע. ועוד כמה הערות.

דוב לנדאו

מנורה בת שבעה קנים

דרשו חז"ל (ע"ז מג.) מהאמור (שמות כ, כ.) "לא תעשון אתי" וגו' - לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני. ולכן לא יעשה אדם תבנית מנורה כדוגמת המנורה שהיתה בבית המקדש, אבל הוא עושה של חמישה קנים ושל שישה ושל שמונה, אבל של שבעה קנים - לא יעשה מכל מיני מתכות, ובשל עץ - נחלקו הדעות; רבי יוסי בר יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי, שכן לאחר שטמאו היוונים את ההיכל ונטלו כל כליו עשו מנורה של עץ. וכפי שמובא שם בגמ' יש חולקים על רבי יוסי בר יהודה. ופסק הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ז הלכה י') אסור לאדם שיעשה מנורה בצורת המנורה, אבל עושה הוא מנורה של חמשה קנים, או של שמונה קנים או מנורה שאינה של מתכת אע"פ שיש לה שבעה קנים.

בשז"ע (יו"ד סי' קמ"א סעיף ח') הוסיף שהאיסור לעשות מנורה של שבעה קנים הוא אף בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה י"ח טפחים, וכל זאת מאחר ודברים אלה אינם מעכבים במקדש. גם בבית המקדש, מנורה שאין בה גביעים וכפתורים ופרחים, ואין בה את השיעור של י"ח טפחים - כשרה, כמובא בדברי הש"ך שם (ס"ק ל"ו). משא"כ שבעה קני מנורה מעכבין זה את זה, שבעה נרותיה מעכבין זה את זה כמובא במשנה (מנחות כח.).

כמו כן נחלקו הדעות אם דין זה, שאסור לעשות מנורה של שבעה קנים אף בלא כפתורים ופרחים, נאמר גם לגבי מנורה של זהב שבה כן מעכבים הכפתורים

ופרחים (כמובא שם במנחות). הגרע"א רצה לדייק, שאכן במנורה של זהב מותר לעשות משבעה קנים אם אין בהם כפתורים ופרחים, והוסיף להביא את דברי התבואות שור למס' ר"ה שאוסר לעשות אף משל זהב. (וכ"ה בפתחי תשובה).

חרי' לנו ברור, איפוא, שאסור לעשות מנורה של שבעה קנים; בין של כסף, זהב, נחושת או כל סוג מתכת שהיא. אבל של זכוכית, חרס או עץ - מותר אף של שבעה קנים.

יש אומרים שזוהי אחת הסיבות שחז"ל תקנו שמונת ימי חנוכה ולא שבעה, כדי שלא יתקנו מנורה בת שבעה קנים. (עי' בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא א' ח"ג סי' ע"א) וברית משה על הסמ"ג הלכות חנוכה).

ישנם המקילים לעצמם מתוך חוסר ידע או כל סיבה אחרת לעשות ולקיים בביתם מנורה של שבעה קנים, כשמבנה המנורה עשוי באופן שהקנים עומדים בצורת עיגול, ולא בקו ישר כעין מבנה מנורת בית המקדש. כנראה שכבר בעבר היו שטענו טענה זו, כפי שאנו רואים בפתחי תשובה (יר"ד קמ"א) שהביא בשם ספר בכור שור בחי' למס' ראש השנה, על אשר חדשים מקרוב באו עושים כוונים למלאכת מנורת המקדש בשנוי עמידת הקנים, דהיינו, שעושים שבעה קנים וששה מהם מעמידים בדמות עיגול או משולש או מרובע אלו נגד אלו ואחד באמצע, יש למחות בידם, שכל דבר שאינו מעכב במנורה אינו מעכב באיסור עשיית תבניתה, ולא מצינו שיעכב במנורה סדר עמידת הקנים. ובספר משנת חכמים דעתו נוטה להתיר בעושה קנים בעיגול, וכן במנורות שנעשות כדי להדליק בהם עם נרות ולא עם שמן ואין דבריו מוכרחים ויש להחמיר, מאחר שהוא איסור תורה. (עי"ע להלן בנושא מנורת ז' קנים עם חשמל).

בשו"ת חכם צבי (סי' ס') דן על מנורה של שבעה קנים ועל גביה שמונה נרות. ולדעתו מותר לעשות זאת, ולא אסרו אלא מנורה של שבעה קנים עם שבעה נרות. (ודברים אלה אינם כדברי המהר"ק). בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא א' ח"ג סי' ע"א) הביא את דברי החכם צבי, ותמה עליו איך נוכל לחלוק על דברי המהר"ק והשו"ע והאחרונים שקבעו את דברי המהר"ק להלכה, שאף שאינו דומה ממש למנורת המקדש - אסור לעשותה.

זמ"ח יעשה אדם שיש לו בביתו מנורת שבעה קנים, ועתה לאחר שילמד את הנושא לא ידע לשית עצה מה עליו לעשות? העצה היא פשוטה: ניתן לסגור בהלחמה קנה אחד שלא יוכלו להדליק בו, כפי שהביא בשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' נ"ד) על מעשה שהיה בזמנו, והציב תנאי שכל בית הקיבול של הנר ייסתם, ולא

יוכלו להסיר את הכסוי על ידי צבת או מלקחיים, או לחילופין להוסיף קנה.

בשו"ת אגרות משה (ח"ג יו"ד סי' ל"ג) מסתפק בעשה את הנרות באופן שלא יוכלו להחזיק מדת חצי לוג שמן, דזהו ודאי עיכוב, שהרי צריך שיהיה שמן כשיעור שידלק כל הלילה, האם נאמר שלא נאסר כיון שהוא עכובא במקדש. או אולי כשרה המנורה ללילות הקצרים אף כשאינה ראויה ללילות הארוכים, ויהיה אסור לעשות מנורה בנרות שמחזיקין שמן כמדת לילה הקצרה. וצ"ע לדינא, כי לא ידוע לו לע"ע ראייה לזה לבדיעבד.

שאלה נוספת שהתעוררה בעבר פעמים רבות, על שבבתי כנסת היו מציבים מנורה בת שבעה קנים, אלא שקניה שמשו להדלקת נורות חשמל ולא נרות שמן או חומר דליק אחר. והסכימו הפוסקים שבכגון זה אין איסור²¹.

שאלה זו הובאה בשו"ת יחוה דעת (ח"ג סי' ס"א), ודעתו להתיר, מהאמור במס' מנחות (כח.) שבעת קני מנורה, מעכבין זה את זה, שבעה נרותיה מעכבין זה את זה. ופירש רש"י, שבעה נרותיה - בראש כל קנה וקנה היה כעין בזיך, ושם היו נותנים השמן והפתילה. ולפי זה כאן, שאין נרות למעלה לקבל שמן ופתילות, כי אין שם אלא מנורת חשמל סוגרת ומסוגרת בלי שום בית קיבול, ובודאי שדבר זה מעכב במנורת בית המקדש, ולפיכך יש להתיר בזה אף לדברי מהר"י קולון. והוסיף להביא שכיוצא בזה כתב המשנת חכמים, להתיר מנורה של שבעה קנים שנעשית לנרות שעוה, ולא לשמן. ואף שהפתחי תשובה (סימן קמ"א ס"ק י"ד) כתב שאין דבריו מוכרחים, ושיש להחמיר בזה כיון שהוא איסור מן התורה. והביא דברי הבכור שור הנ"ל ע"ש. למעשה נראה שהעיקר להתיר כיון שהנרות שבראש המנורה הם לעיכובא וכנ"ל. וכן הוא בספר שמו יוסף" להגאון רבי יוסף בן ואליד (סימן רס"ו), שנשאל במנורת שבעה קנים שבראשם נרות שעוה, והעלה להלכה להתיר, וכתב, ואף על פי שהפתחי תשובה כתב להחמיר בזה, מכל מקום כחא דהיתרא עדיף, כי הפתחי תשובה חלק על המשנת חכמים בלי שום ראייה רק מסברא דנפשיה, וגם מ"ש הבכור שור שגם בדבר המעכב במנורה יש לאסור, במחילה מכבוד תורתו חומרא יתירה היא זו, שהרי מבואר בשו"ת מהר"י קולון שבדבר שמעכב במנורה יש להתיר, וזה ברור בלי שום ספק. וכן פסק הגאון רבי יהודה ליב צירלסון בשו"ת מערכי לב (עמוד תפ"ד) שבמנורת חשמל, שהנרות שלה הם זכוכית, ואינם בר קיבול, מותר לעשות ז' קנים, כיון שדבר זה

²¹ יש לציין שתשובתו של כבוד הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א בחוברת 51, עולה שלדעתו עדיף לעשות מנורה ללא צורת בית קיבול וללא נר כלל. ורק בדיעבד יש להתיר כשהנרות הם של חשמל. ע"ש. העורך.

מעכב במנורת בית המקדש. וכדברי החכם צבי, והנח להם לישראל לפאר בתו כנסת במנורות יפיפיות כאלה, ולרומם בית אלוקינו. עד כאן.

בקובץ בית הלל (גליון ב' תש"ס) מובא שאלה שנשאל הגר"ש וואזנר, בדין מנורה התלויה בתקרה שיש לה שבעה קנים העשויים בעיגול ואין לה קנה אמצעי ובקנים כוסות זכוכית להניח בהם שמן, - אם מותר לעשותה ולקיימה כן. ובתשובתו כותב, שאף שדרכנו להחמיר כדעת הגאון תבו"ש, שכל שיש ז' קנים - אסור גם אם עומדים בעיגול, ודלא כדעת הגאון חכם צבי (סי' ס'), וכן היה דעת גדולי הדורות נוטים; מכל מקום, בנידון דידן, וודאי נראה שאין חשש גם לדעת המחמירים, שעכ"פ דמיון כל שהוא צריך למנורה של מקדש, ואין כאן תבנית מנורה ואין ירך או קנה אמצעי יוצאים ממנה הקנים, וכזה הביא להתיר בפשיטות בדרכי תשובה (סוס"י קמ"א) בשם תשובת ר' חיים הכהן רפפורט (סי' כ"ה). שם בדרכי תשובה הביא את הדברים שעמד בדין זה של מנורה עגולה, והעלה דהעיקר לדינא כדעת החכם צבי שאין לאסור כשעושיין הקנים בעיגול וכ' ובפרט מה ששמעתי הוראה שיצא מפי רב אח' שאסור להשתמש במנורה שנעשית בשבעה קנים התלויה באויר. ואמרת לענ"ד שבזאת המנורה בוודאי לא טוב הורה חדא מטעם שאינה עומדת על ירך, ובמקדש ירכה של מנורה היה מעכב וכו', וא"כ מנורה תלויה מותר לדין שאין לה ירך, ולא מנורה אקרי הא חדא, ועוד שאינה כסדר עמידת הקנים וכו' מ"מ במקדש היה עכ"פ קנה אחד באמצע וששה קנים מקיפים אותה סביב, וכאן במנורה תלויה לא הוי אלא בהיקף כל הז' קנים, ובאמצע אין שום קנה כלל, ואין זה דוגמת מנורה של מקדש כלל.

זנסיים חלק זה של מנורת שבעה קנים בדברי המהרי"ק: כל המתיר ומקיל בעשיית מנורה זו, מיקל באיסור תורה ועתיד ליתן את הדין. והוסיף בברכי יוסף: זכורני בימי נעורי, שעשו בבית הכנסת בעיה"ק ירושלים מנורה של מתכת בת שבעה קנים, ומוריני הרב מהר"א נחום ושאר הרבנים זכר כולם לברכה אסרו לקיימה, וציוו לתקנה תיכף והוסיפו קן לה. וכן ראוי להורות.

בשאלת שליחות בתרו"מ מאדם שאינו שומר תו"מ יש להעיר:

הערוך השולחן הלכות תרומות (סי' ס"ג סעיף ה') כתב: יראה לי שישראל הפורק עול מלכות שמים או המחלל שבת בפרהסיא, אע"ג דלכמה דברים דינו כעכו"ם - מ"מ לשליחות דינו כישראל דהא בן ברית הוא, ואע"פ שחטא - ישראל

הוא, והרי קדושו - קדושין וגיטו - גט. ולא נדונו כעכו"ם רק בדברים שצריך קדושת ישראל, כמו כתיבת ס"ת, תפילין ומזוזות ולהצטרף לעשרה, ולהאמינו על י"ג, דכיון שיצא מכלל קדושת ישראל - פסול לדברים אלו וכיוצא בהם אבל בדברים אחרים אע"פ שחטא - ישראל הוא. והנביא אמר (יחזקאל כ, לג.) "אם לא וגו' ובחמה שפוכה אמלוך עליכם", כלומר אף שתפרוקו עולי מעליכם - בע"כ אמלוך עליכם ואל תצאו מכלל ישראל.

החתם סופר סובר אחרת. את דבריו מוצאים אנו בשו"ת או"ח סי' קע"ו ובהגהותיו על שו"ע או"ח סי' קפ"ט שם כתב המגן אברהם שבברכת המזון כשיש מומר לעכו"ם במקום סעודה צ"ל בני ברית, דמומר אינו בכלל ברית. וכתב ע"ז החתם סופר וז"ל: לפע"ד תרומתו אינה תרומה כי היכי דלית' בתרומת המשכן כמ"ש המג"א לעיל סי' קנ"ד סקי"ח ועי' ר"ש ור"מ ורע"ב ריש מס' תרומות וכו' למעט גוי.

ספק אם דבריו של פילון ראויים להיות מובאים בחוברת הלכתית²².

²² כוונת הה"כ שליט"א למאמר מערכת בגליון 53 שאינו מאמר הלכתי. ולא הובאו שם דברי פילון כלל, אלא דברי הרש"ר הירש, ובסוגריים שכ"כ בשם פילון [את ספרו או ספריו של פילון אין לי]. הספיקות על פילון הידועים לי, אינם אלא משום שהנוצרים בלבד את העולם, וכיון שלא היה פילון מחז"ל וספריו הם מהספרים החצוניים. ומ"מ לא הבאתי אלא מהמובא בתורה שלמה לרמ"מ כשר, שמביאו רבות, כאסמכתא לתרגום ועדו, מובא גם באנצ"ת כמה פעמים. גם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל בספרו ארץ ישראל עמ' 3 מביא ממנו ידיעות על אברהם אבינו וכו'. ע"ש. וכן מובא בשאר ספרים. לא בענייני הלכתי. ודעת בעל "דורות ראשונים" שהיה כידוע מומחה גדול בעניינים אלו, [שגם יוסף בן מתתיהו שמוזכר בראשונים וכו', לא יצא נקי מלפניו] על פילון כתב בח"ג עמ' ס"ה דברים נכוחים: "והאמת כי פילון וגם יוסיפוס בכתבם דבריהם רק לעמים, הסבירו לאזנן מה שהם יכולים לשמוע, וכזאת עשו גם חכמי ישראל בימי הביניים" כו'. ע"ש. אמנם יש שכתבו שיש בפירושו של פילון דברים הנוגדים לחז"ל, לא בדקתי, ואין לי זמן לזה, והכותבים הם חוקרים חדשים ע"ה ברובם. ומשום מה כנראה הה"כ שליט"א ראה רק דברי חוקרים [כאוצ"י וכדו'], שדרשו את דברי פילון לגנאי, כאילו כופר בד' חז"ל, ולא הטוהו לכף זכות כד' הדורות ראשונים "שדבריו הם לעמים מה שיכולים להבין". ויש בזה עוד כהנה וכהנה. ועכ"פ במאמר שאינו הלכתי דווקא, הבאתי את דברי הרש"ר הירש, ואת פילון רק מדברי הרמ"מ כשר ושכמותו, שטרחו ובדקו והביאו מה שהביאו. ועתה שכת"ר מערער, חפסתי ומצאתי שכדאי לקרוא גם את מכתבו של הגאון רבי נחום טרייבטיש, אב"ד נקלשבורג, מח"ס קובץ על הרמב"ם, בהקדמה לחיי משה [דפו' פראג. המדפיס, משה הלוי לנדא], בשבח ספריו של פילון, שעשה מה שעשה לעיני העמים כו'. ע"ש. ודי בזה כעת.